

Reç ve Russkiye Vedomosti Gazetelerinde 27 Şubat İhtilali Sonrası Rusya Müslümanları (1917)

Ülkü Çalışkan^{ID}

Araştırma Makalesi

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya
Üniversitesi, Edirne/TÜRKİYE
ulkucaliskan@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2653-3406

Geliş: 15 Mayıs 2025
Kabul: 2 Mart 2026
Online Yayın: 13 Mart 2026

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Rusya Müslümanları, 1905 ve 27 Şubat İhtilalleri sonrasında bütün millî güçleri konsolide etme, merkezî bir kurum ve program oluşturma, taleplerinin gerçekleşmesine yardımcı olacak müttefikler bulma yolunda çaba sarf etmişlerdir. Bu çalışmada, 27 Şubat İhtilali sonrası gelişmelere odaklanılmış, ülkenin yönetimini devralan Geçici Hükümet döneminde Rusya Müslümanlarının siyasi örgütlenme süreci, tüm Müslümanları temsil eden Rusya Müslümanları Sovyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri, kongre kararlarının kendi kitlelerini mobilize etme becerisi, siyasi çevrelerde etkileri ve Geçici Hükümet tarafından ciddiye alınma durumu liberal eğilimli Reç ve Russkiye Vedomosti gazeteleri üzerinden değerlendirilmek istenmiştir. Ayrıca Rusya Müslümanlarının gazeteleri haricinde farklı bakış açılarının değerlendirilmesinin olayların bütüncül bir şekilde kavranmasını sağlayacağı düşünülmüştür. Söz konusu gazeteler, bu açıdan ilk kez incelenmiştir. Genel olarak her iki gazetenin diğer gayri Ruslara nazaran Rusya Müslümanlarının siyasi faaliyetlerine umulmadık bir şekilde kayıtsız kaldıkları ve en çok Türkistan Bölgesi'yle ilgili haberleri sütunlarına taşıdıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Rusya Müslümanları, 27 Şubat İhtilali, Reç Gazetesi, Russkiye Vedomosti Gazetesi

Russian Muslims in the Newspapers Rech and Russkie Vedomosti After the February 27 Revolution (1917)

Research Article

Assit. Prof. Dr., Trakya
University, Edirne/TURKIYE
ulkucaliskan@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2653-3406

Received: 15 May 2025
Accepted: 2 March 2026
Published Online: 13 March 2026

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

Atıf-Cite:

Çalışkan, Ülkü. "Reç ve Russkiye Vedomosti Gazetelerinde 27 Şubat İhtilali Sonrası Rusya Müslümanları (1917)." *History Studies* 18, no. 2 (2026): 311-331. <https://doi.org/10.9737/historystudies.1699716>

ABSTRACT

After the revolutions of 1905 and February 27, Russian Muslims made efforts to consolidate all national forces, create a central institution and program and find allies who would help realize their demands. This study focuses on the developments following the 27 February revolution and aims to evaluate the political organization process of Russian Muslims during the Provisional Government that took over the administration of the country, the establishment and activities of the Soviet of Russian Muslims representing all Muslims, the ability of the congress decisions to mobilize their own masses, their effects in political circles, and the situation of being taken seriously by the Provisional Government, through the liberal-oriented newspapers *Rech* and *Russkiye Vedomosti*. In addition, it was thought that evaluating different perspectives outside the newspapers of Russian Muslims would provide a holistic understanding of the events. These newspapers were examined from this perspective for the first time. In general, it was determined that both newspapers were unexpectedly indifferent to the political activities of Russian Muslims compared to other non-Russians and that they mostly carried news about the Turkestan Region in their columns.

Keywords: Russia, Russian Muslims, February 27 Revolution, *Rech* Newspaper, *Russkiye Vedomosti* Newspaper

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

AI Declaration: The author declares that any of AI tools has not been used for this study.

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Yapay Zekâ Beyanı: Herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

Giriş

Petrograd'da 27 Şubat İhtilali'nin sarsıcı olayları, II. Nikola'nın tahttan feragatine ve liberal düzenlemeler yapma yoluna giden bir Rus hükümetinin kurulmasına yol açtı. Geçici Hükümet adını alan bu hükümet, Devlet Duması'nın toplanmamasıyla birlikte Rusya Devleti'nin kritik günlerinde en üst yasama ve yürütme iktidarını üstlenmiş oldu. Ancak Geçici Hükümet, Birinci Dünya Savaşı'nın zor şartlarında ve farklı siyasi güçlerin baskısı altında faaliyet göstermek zorunda kaldığından ülkeyi demokratik bir rejime taşıyan yapı olmayı başaramadı¹. Geçici Hükümet'in ilk icraatı olan 3 Mart tarihli program beyannamesinde, genel seçim sistemi yoluyla seçilecek milletvekillerinden oluşan Kurucu Meclis'in² toplanacağını ilan etmesi, gayri Ruslar arasında yeni bir siyasi örgütlenme dalgası başlattı. Bu örgütlenme, millî kongrelerin düzenlenmesi, Kurucu Meclis seçimlerine hazırlık, kendi millî temsil organlarını kurmaları ve bu kurumlar aracılığıyla kongrelerde alınan kararları Geçici Hükümet'in dikkatine sunmak şeklinde olmuştur. Kongrelerde ise gayri Ruslar öncelikle millî-teritoryal otonomi kararının geniş tabanlı bir destekle çıkması için uğraşmışlardır. Kurucu Meclis'te bu kararın onaylanmasıyla otonomilerin kurulmasında bir sorun yaşanmayacak ve ülkede federatif cumhuriyet rejimine geçişin kolaylaşacağı ön görülmekteydi. Zaten Litvanya hariç genellikle gayri Rusların kongrelerinde millî-teritoryal otonomi kararlarının çoğunluk kararlarıyla alındığı görülmektedir. Fakat sadece otonomi kararı almak da yeterli değildi. Karşıt fikirlere rağmen kamuoyunu bu fikir etrafında birleştirmek, Kurucu Meclis seçimlerinde ortak listeler çıkarmak, seçimlere katılımı sağlamak ve Kurucu Meclis'te de ortak amaç doğrultusunda hareket etmek gerekiyordu³. Geçici Hükümet'i tanıyan ve destek beyan eden Rusya Müslümanları da aynı gelişim çizgisini takip ettiler. Böylece 1905 İhtilali döneminde İttifak el-Müslimin (Rusya Müslümanları İttifakı) ve onun Devlet Duması'ndaki uzantısı Müslüman Fraksiyonu'nun savunduğu kültürel özerklik sloganından daha radikal bir aşamaya geçmiş oldular⁴. Dolayısıyla bu çalışmada Rusya Müslümanlarıyla ilgili *Reç* (Söylev) ve *Russkiye Vedomosti*⁵ (Rus Haberleri) gazetelerine yansıyan dönemsel haberlerin değerlendirilmesi ana problemler olarak belirlenmiştir.

Reç gazetesi, Kadet Partisi'nin (Anayasal Demokrat Partisi)⁶ yayın organıdır. 23 Şubat 1906 ve 26 Ekim 1917 tarihleri arasında St. Petersburg'da (1914-1924 yılları arası Petrograd)

¹ *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva Mart-April 1917 goda.* otv. red. toma B. F. Dodonov, sost. E. D. Grinko, O. V. Lavinskaya, T. 1, (Moskva: ROSSPEN, 2001) 5, 7.

² Darbe, ihtilal veya olağanüstü şartların mevcudiyetinde sadece yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla toplanan meclise "Kurucu Meclis" denmektedir.

³ Ayrat Şamilyeviç Fayzrahmanov, "Voprosi Federativnogo Ustroystva Rossii v Reşeniyah Natsionalnih Syezdov v 1917 g.," *Vestnik TGU*, Vıpusk 7 (87) (2010): 255-259. Ayrıca Geçici Hükümet'in programındaki sınıfsal, dini ve millî sınırlamaların kaldırılması maddesi de gayri Ruslara oldukça umut vermiştir. *Reç*, "ot Vremennogo Pravitelstva", (7-go (20) Marta 1917 g.) 2. Geçici Hükümet'in 14 Haziran 1917 tarihinde aldığı karara göre, Kurucu Meclis seçimleri 17 Eylül'de, açılış tarihi 30 Eylül'de olacaktır. Ancak seçim yasasının geç yayımlanması, yerel yönetim ve belediye seçimlerinin devam etmesi dolayısıyla 9 Ağustos tarihinde seçimleri 12 Kasım'a; açılış tarihini 28 Kasım'a ertelemek zorunda kaldı. *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva May-İyun 1917 goda.* otv. red. toma B. F. Dodonov, sost. E. D. Grinko, O. V. Lavinskaya, T. 2, (Moskva: ROSSPEN, 2002) 252; *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva İyul-Avgust 1917 goda.* otv. red. toma B. F. Dodonov, sost. E. D. Grinko, T. 3, (Moskva: ROSSPEN, 2004) 272.

⁴ Musa Bigiyef, *Umum Rusya Müslümanlarının Üçüncü Resmi Nedveleri*. (Kazan: Lito-Tipografiya T-vo Bratya Karimovi, 1906) 173-189.

⁵ "Russkiye Vedomosti" gazetesinin adı orijinal kaynakta "Russkiye Vedomosti" olarak yazmaktadır. Ancak doğru ve yaygın şekilde kullanılan ilk haliyle yazılmıştır. Geçici Hükümet'in resmî gazetesinin orijinal başlığı, "Vestnik Vremennogo Pravitelstva" şeklindeyken "Vestnik Vremennogo Pravitelstva" şeklinde yazılmıştır.

⁶ Kadet (Anayasal Demokrat Partisi) Partisi, 12-18 Ekim 1905 tarihleri arasında Moskova'da toplanan ilk kongresinden sonra kurulan bir liberal partidir. Kuruluşu, II. Aleksandr döneminde gelişmeye başlayan Zemstvo

yayımlandı. Bolşevik Devrimi sonrası isim değişiklikleriyle bir süre daha yayımlanmaya devam etti⁷. Gazete, parti dışı bağımsız bir gazete pozisyonu olsa da onun partiyle alakalı olduğu biliniyordu. *Reç* gazetesi, sürekli olarak parti programı ve faaliyetlerinin propagandasını yaptı⁸. *Russkiye Vedomosti* gazetesi ise 3 Eylül 1863 ve 14 Mart 1918 tarihleri arasında Moskova’da yayımlanan liberal bir gazetedir. Yıldan yıla artan tiraj sayısına sahip olmuştur⁹. Bu gazete de kendisini parti dışı bir yayın organı olarak ilan etmesine rağmen program ilkelerinde eleştiri haklı saklı olmakla birlikte Kadet Partisi’ne yakın olduğu bilinmektedir¹⁰. Her iki gazetenin mantıken liberal-demokrat ilkelere eğilim nedeniyle gayri Rusların eşitlik ve adalet için verdiği mücadeleye dikkat etmeleri gerekiyordu. Ayrıca Kadet Partisi’nin programında temel vatandaşlık haklarının yanı sıra (özel mülkiyet dokunulmazlığı hariç) gayri Ruslara kültürel özerklik verilmesi ya da halkın gereksinimlerine uygun olarak belirli konularda yasama hakkına sahip meclisle birlikte bölgesel (idari) otonomi kurulmasının hukuki yolunun açık olması maddelerinin varlığı bu gazetelerin seçilmesini etkilemiştir. Kadet Partisi’nin sekizinci kongresinde (9-12 Mayıs 1917) kültürel özerklik hakkı aynen korunmuştur ama bölgesel otonomi sınırları ve yerel meclisin yasama yetkileri kısıtlanmıştır. Aynı zamanda bu kongrede ülkenin idare şeklinin demokratik parlamenter cumhuriyet olmasına karar verilmiştir. Anayasal Meşrutiyet döneminde parti programı, Rusya Müslümanları ve Kadet Partisi arasında seçimlerde ve yasama faaliyetlerinde iş birliğine zemin hazırlamıştır. Şubat Devrimi sonrasında bazı liberal Ceditçi Müslüman aydınlar partiye önem vermeye devam etmişlerdir. Ancak şunu da vurgulamak gereklidir ki Şubat Devrimi sonrasında Kadet Partisi’yle geçmiş deneyimin verdiği memnuniyetsizlik ve bunun sonucunda ortaya çıkan güvensizlik, partinin idare şekli olarak üniter yapıda cumhuriyeti desteklemesi, Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti toprak bütünlüğü aleyhine bir politika izlemesi gibi sebepler dolayısıyla Rusya Müslümanlarının çoğunluğunun iş birliği için yöneldiği parti federatif demokratik cumhuriyet idaresine program maddelerinde yer veren Sosyalist Devrimciler Partisi olmuştur. Özellikle Rusya Müslümanları arasında ülkenin federasyon şeklinde yönetilmesi ve millî-teritoryal otonomilerin kurulması kararlarının ağırlık kazanması Kadet Partisi açısından da eskisi gibi iş birliği yapılamayacağı gerçeğini açığa çıkarmıştır. Nitekim Kurucu Meclis seçim süreci, sonuçları, Kurucu Meclis’te “Müslüman Sosyalist Fraksiyonu”nun kurulması ve onların da genel olarak Sosyalist

(yerel yönetim) Liberalizmi, Yeni Liberalizm akımı ve 20. yüzyıl başlarında kurulan liberal birliklerin (Osvobojdeniye/Kurtuluş Birliği ve Zemstvo-Anayasacıları Birliği) faaliyetleriyle bağlantılıdır. Parti başkanı, tarihçi-akademisyen Pavel N. Milyukov partiyi yönlendiren en önemli kişidir. Kurucuları ve üyeleri arasında yerel yönetimde görevli dvoryanlar (soylular), mesleki uzmanlar ve akademisyenler ağırlıktaydı. Partiyi, 1905-1907 yılları arasında sol liberal, 1908-1914 yılları arasında merkez liberal ve Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sağa kayan bir liberal parti olarak nitelendirebiliriz. Kadet Partisi’yle ilgili olarak bkz. Ülkü Çalışkan, *Rusya İmparatorluğu’nda Anayasal Demokrat Partisi’nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)*. (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2019) 33-161.

⁷ *Gazeti Dorevolutsionnoy Rossii 1703-1917*. sost. T. V. Akopyan, A. A. Kryajeva i drugiye, (S. Peterburg: İzdatelstvo Rossiiskaya Natsionalya Biblioteka, 2007) 236; *Bibliyografiya Periodičeskih İzdaniy Rossii 1901-1916*. pod obşey redaktsiyey V. M. Baraşenkova i dr., T. 3, (Leningrad: 1960) 30-31.

⁸ Boris Sergeyeviç Kotov, “Gazete Reç v Dni İyul’skogo Krizisa 1914 goda,” *Vestnik MGİMO Universiteta*, 4 (37) (2014): 10.

⁹ *Gazeti Dorevolutsionnoy Rossii 1703-1917*, 315; Vitaliy Viktoroviç Jarkov ve Viktor Valeryeviç Tatoçenko, “Gazete Russkiye Vedomosti (1863-1918 gg.) İstoriograficeskiy Obzor,” *Vestnik Gumanitarnogo Obrazovaniya*, No 3 (31) (2023): 113.

¹⁰ Vitaliy Viktoroviç Jarkov ve Viktor Valeryeviç Tatoçenko, “Politicesiye Vzgladı Korrespondentov Gazeti Russkiye Vedomosti (1863-1913 gg.): Opıt Prosopograficeskogo Analiza,” *Vestnik Gumanitarnogo Obrazovaniya*, No 4 (28) (2022): 14; Kotov, “Gazete Reç v Dni”, 10.

Devrimcilerle birlikte hareket etmesi bu durumun kanıtı olmaktadır. Anlaşılacağı üzere her iki gazete, ideolojik ve stratejik ittifak açılarından Rusya Müslümanlarının siyasi faaliyetleriyle ilgilenme potansiyeli yüksek gazetelerdir. Bu yüzden gazete sayfalarında Rusya Müslümanlarıyla ilgili haberlere ne derece ilgi gösterildiği, kamuoyuna nasıl yansıtıldığı, yorumlandığı, Geçici Hükümet tarafından kabul görme durumunun anlaşılması bakımından önemlidir. Gazetelerin Şubat İhtilali'nden Bolşevik İhtilali'ne kadar olan süreçteki nüshaları taranmıştır. Gazete haberleri, merkezî ve yerel kongrelerle ilgili haberler olarak tasnif edilmiştir. Dönemsel bazı haberler de bu başlıkların altında sıralanmıştır. Makalede geçen tarihler, Jülyen Takvimi'ne göredir ve bu takvim 20. yüzyılda Miladi Takvimi on üç gün geriden takip etmektedir. Taranan gazetelerde “Rusya Türklerini” kast eden “Rusya Müslümanları” ifadesi kullanıldığından aynı ifade tercih edilmiştir. *Reç* gazetesinin, 54, 153 numaralı nüshaları ve *Russkiye Vedomosti* gazetesinin ağustos ayına denk düşen 182-199 numaraları arasındaki nüshaları eksiktir.

1. Rusya Müslümanlarının Yerel Kongreleriyle İlgili Haberler

Rusya Müslümanlarının yerel ölçekte yaptıkları miting, kongre ve toplantılar, mart ayının ilk haftasından itibaren başlamaktadır¹¹. Kongrelerle ilgili ilk habere *Reç* gazetesinde 18 Nisan tarihinde rastlamaktayız. Bu haberde, Türkistan Genel Valisi Aleksey N. Kuropatkin'in Taşkent Sovyeti ve yerel toplumsal organizasyonlar tarafından görevden alınması sonrasında bölgeyi yönetmek üzere Geçici Hükümet tarafından görevlendirilen Türkistan Komitesi'nin üyesi Sadri N. Maksudov'un Taşkent'te düzenlenen Birinci Türkistan Müslümanları Kongresi'ndeki (16-21 Nisan 1917) konuşmasına ve kongre gündemine yer verilmektedir. Maksudov konuşmasında, Türkistanlıları sivil kölelik statüsünde tutan kısıtlamaların artık ortadan kalktığından ve en değerli hukukun Rus vatandaşlığı olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Müslümanlara çocuklarını Rus okullarına göndermelerini ve laik eğitimden kaçınmamalarını tavsiye etmektedir¹². Bu kongrede, demokratik federatif Rusya cumhuriyeti içerisinde Türkistan'da millî-teritoryal otonomi kurulması kararı çıkmıştır¹³.

Russkiye Vedomosti gazetesinin 25 Nisan tarihli haberinde Bakü'de düzenlenen Kafkasya Müslümanları Kongresi'nin (16-29 Nisan 1917) aldığı kararlar duyurulmuştur. Buna göre kongrede, Rusya devlet düzeninin demokratik federatif cumhuriyet olması, ilhaksız tazminatsız Birinci Dünya Savaşı'na son verilmesi ve Rusya halkları arasında yakınlaşmanın desteklenmesi kararları alınmıştır. Ayrıca Şii ve Sünni Müslümanlar arasında birliğin coşkuyla karşılandığı belirtilmiştir¹⁴.

Reç gazetesinde mayıs ayında Müslümanlar tarafından düzenlenen başka bir kongre haberi, 7 Mayıs tarihli habere bahsi geçen Kırgız¹⁵ kongresinin tam olarak hangi günlerde toplandığından bahsedilmemektedir. Orenburg'da toplanan kongreye, Ural, Akmol, Semipalatinsk (Semey), Sır Derya, Bükey Orda ve Turgay oblastlarından üç yüzden fazla delege katılmıştı. Kongrenin gündemindeki en önemli meselelerden birisi, bölgede 19.

¹¹ Salavat Midhatoviç İshakov, “Obşestvenno-Političeskaya Jizn Petrogradskih i Moskovskih Musulman Vesnoy 1917-Vesnoy 1918 g.,” *Peterburgskih İstoričeskih Jurnal*, 1 (2014): 122.

¹² *Reç*, “Musulmanskiy Syezd”, (18-go (1 Maya) Aprelya 1917 g.) 3.

¹³ Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999) 129.

¹⁴ *Russkiye Vedomosti*, “Otkliki na Tekuşçiya Sobitiya”, (25 Aprelya (8 Maya) 1917 g.) 5.

¹⁵ Rusya İmparatorluğu ve SSCB dönemi literatüründe 1925 yılına kadar Kazak Türkleri, “Kırgız”, “Kırgız-Kazak” ve “Kırgız-Kaysak” olarak geçmektedir.

yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus köylüler yararına Kırgız tarım topraklarının zorunlu kamulaştırılması meselesiydi. Bu konuda, Kurucu Meclis'in düzenleyeceği ilkelerde, devletin gerek duyması halinde onların mülkiyetindeki toprakları adaletli bir şekilde kamulaştırılabileceği ön görüldü. Birinci Dünya Savaşı'nda vatan savunmasında bütün imkânlar dahilinde zafere kadar orduya yardım edilmesi kabul edildi. Ayrıca Kırgız halkına karşı suç işleyen eski bürokratların cezaî takibatının yapılması gündeme getirildi¹⁶. Haberde kongrenin tam tarihi verilmese de büyük bir ihtimalle aynı tarihlere denk gelen Turgay Oblast Kongresi olabilir¹⁷.

Her iki gazetenin eylül ve ekim ayı nüshalarında o sırada bölgenin yönetiminden sorumlu Türkistan Komitesi'ne yönelik Taşkent Sovyeti Bolşeviklerinin öncülüğünü yaptığı darbe girişimiyle ilgili haberler yoğunluktadır. Başkentte General Kornilov'un darbe girişimi (25-28 Ağustos 1917) sonrasında bölgedeki Rus Sosyal Demokratları ve Taşkent Bolşevikleri tarafından iktidarın Sovyetlere devri talep edilmesine rağmen esas olarak ekonomik kriz ve gıda yetersizliğinin yarattığı ortam darbeyi tetiklemiştir¹⁸. Olaylar, 12 Eylül tarihinde demiryolu işçilerinin ve askerlerinin katılımıyla Geçici Devrim Komitesi'nin seçildiği mitingle başladı. Karışıklıklar, bölgeye Geçici Hükümet genel komiseri olarak atanan General Pavel A. Koroviçenko'nun askerî birlikleriyle gelişine kadar sürdü (24 Eylül)¹⁹. Ancak Taşkent Sovyeti'nin ve bazı birliklerin uzlaşmaz tutumu göz önüne alındığında Koroviçenko'nun da durumu tam olarak kontrol altına aldığını söylemek zordur²⁰.

Eylül olayları esnasında Türkistan Müslümanlarının ilki 7-11 Eylül tarihleri arasında, ikincisi 17-20 Eylül tarihleri arasında olmak üzere iki kongresi toplanmıştır²¹. Gazetelerde ilk kongreyle ilgili haberlere rastlanmazken, darbe vesilesiyle Müslümanların genel tutumuna ve ikinci yerel kongrede alınan karara gazete sütunlarında yer verilmiştir. Türkistan'daki darbeyle ilgili ilk haber, her iki gazetede 16 Eylül tarihinde çıkmıştır²². *Reç ve Russkiye Vedomosti* gazetelerindeki 19 Eylül tarihli habere göre, Müslümanlar, Geçici Devrim Komitesi ve Taşkent Sovyeti'ne olumsuz ve düşmanca bir tutum takınmışlardı²³. *Reç* gazetesindeki 21 Eylül tarihli haberden, 17-20 Eylül tarihleri arasında Taşkent'te toplanan Türkistan ve Kırgız Müslümanları Kongresi'nden Müslüman halkın Geçici Hükümet'i desteklediğine dair bir telgraf gönderildiği anlaşılmaktadır²⁴. Yine 22 Eylül tarihli *Russkiye Vedomosti* gazetesindeki haberde, Müslüman halkın Geçici Hükümet'e sadık kaldığı belirtilmektedir²⁵. Aynı gazetenin

¹⁶ *Reç*, "Kirgizskiy Syezd (Pismo iz Orenburga)", (7-go (20-go) Maya 1917 g.) 6.

¹⁷ *Vestnik Vremennogo Pravitelstva*, "Telegramma Turgayskago Oblastnogo Syezda", (4-go (17-go) Maya 1917 g.) 4.

¹⁸ *Turkestan v Naçale XX Veka: k İstorii İstokov Natsionalnoy Nezavisimosti*. kollektiv avt. R. M. Abdullayev, S. S. Agzamhodjayev, (Taşkent: İzdatelsko-Poligraficeskogo Kontserna Şark, 2000) 46-51.

¹⁹ *Reç*, "ot Vremennogo Pravitelstva", (19-go (2-go Oktyabriya) Sentyabriya 1917 g.) 4; *Reç*, "Sobitiya v Turkestane", (21-go Sentyabriya (4-go Oktyabriya) 1917 g.) 4; *Russkiye Vedomosti*, "k Bezporjadkam v Taşkente", (17 Sentyabriya (30 Sentyabriya) 1917 g.) 5. Her iki gazetede darbeyle ilgili başka haberler de vardır.

²⁰ *Podgotovka i Provedeniye Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoj Revolyutsii v Uzbekistane: Sbornik Dokumentov*. otv. Red. İ. K. Dodonov, (Taşkent: Tip. Upr. Delami Soveta Ministrov UzSSR, 1947): 184, 187-189, 191-194; Marko Buttino, *Revoljutsiya Naoborot Sredniyaya Aziya mejdu Padeniyem Tsarskoj İmperii i Obrazovaniyem*. perevod s İtalyanskogo Nikolaya Ohotina, (Moskva: Zvenya, 2007) 185; *Turkestan v Naçale XX Veka*, 53.

²¹ *Turkestan v Naçale XX Veka*, 46, 55-57.

²² *Reç*, "Anarhiya v Taşkente", (16-go (29-go) Sentyabriya 1917 g.) 3; *Russkiye Vedomosti*, "Anarhiya v Taşkente", (16-go (29-go) Sentyabriya 1917 g.) 5.

²³ *Russkiye Vedomosti*, "Besporjadki v Turkestane", (19 Sentyabriya (2 Oktyabriya) 1917 g.) 5; *Reç*, "Besporjadki v Turkestane", (19 Sentyabriya (2 Oktyabriya) 1917 g.) 5.

²⁴ *Reç*, "Sobitiya v Turkestane", 4; *Turkestan v Naçale XX Veka*, s. 55-57.

²⁵ *Russkiye Vedomosti*, "Besporjadki v Turkestane", (22 Sentyabriya (5 Oktyabriya) 1917 g.) 5.

23 Eylül tarihli haberinde, Türkistan'ın bütün oblast (eyalet) sovyetleri, hemen hemen bütün yerel Sovyetler ve köylü-Müslüman bölge organizasyonlarının darbe girişimini kınadıkları yazmaktadır²⁶. Ayrıca Türkistan'daki olaylar Müslümanlara pogrom (kıyım) tehdidini de ortaya çıkarmıştır. Bunu *Reç* gazetesinin 19 ve 22 Eylül tarihli haberlerinden, *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 22 Eylül tarihli haberinden anlamaktayız. Buna göre, Türkistan Askerî Bölge Ordusu komutanı General Çerkes, 12 Eylül akşamı yeni Yürütme Komitesi üyelerini seçmek için toplanan Taşkent Sovyeti toplantısında, Geçici Devrim Komitesi üyelerini tutuklamıştır. General, gerekçe olarak Müslüman temsilcilerin olaylardan rahatsızlıklarını iletmesi ve buna karşılık 1. Sibiryaya Alayı'nın ise Müslümanları pogroma uğratmasının engellenmesi amacını dile getirmiştir. Eğer huzur ve güven sağlanmazsa Müslümanlar ayaklanabilirdi. Bu da bölgedeki Ruslar için felaketle sonuçlanabilirdi. Ancak tutuklama eylemi, aynı toplantıda öfkeye yol açmış ve kendisine fiziksel saldırıda bulunulmuştu. Çerkes, görevinden alınmış, yerine Teğmen Perfiljev atanmıştı. Tutuklanan kişiler de yarım saat sonra salıverilmişlerdi²⁷.

Reç ve *Russkiye Vedomosti* gazetelerinde 20 Eylül tarihli başka bir dikkat çekici haberden, o sırada Türkistan Komitesi başkanı olan Vladimir P. Nalivkin'in isyancılara yönelik uzlaşmacı tutumunu ve 18 Eylül'de Türkistan Komitesi adına Taşkent Sovyeti Yürütme Komitesi'yle imzaladığı anlaşmayı soruşturmak amacıyla dört kişilik komisyon kurulduğunu öğrenmekteyiz. Komisyon üyelerinden birisi olarak Türkistan Komitesi üyesi ve Bölge Müslüman Sovyeti başkanı Mustafa Çokay atanmıştı. Bu gelişmenin akabinde Nalivkin tutuklanmış, ancak birkaç saat sonra serbest bırakılmıştı²⁸. Nalivkin'in görevden alınması, genel komiser Koroviçenko'nun 24 Eylül tarihinde Taşkent'e gelişiyle gerçekleşmiştir²⁹.

Reç gazetesinin 20 Eylül ve *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 22 Eylül tarihli haberinde, Rostov na Donu şehrinde yüzden fazla delegenin katılımıyla Güney Rusya Müslüman Demokratik Organizasyonları Kongresi'nin açıldığı bildirilmektedir. Ancak haberde başka bir ayrıntı yoktur³⁰.

Müslümanların yaşadığı bölgelerdeki gelişmelerin takip edildiği yerlerden birisi de Kırım Bölgesi (Tavrida Guberniyası) olmuştur. *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 28 Nisan ve *Reç* gazetesinin 6 Mayıs tarihli haberlerinde, Kırım Müslümanları Yürütme Komitesi'nin başkent ve guberniya (vilayet) gazetelerinde Kırım otonomisinin talep edildiğine dair çıkan haberleri reddettiği kamuoyuna duyurulmaktaydı. Komite, Rusya'da millî-federatif ilkelerde demokratik cumhuriyetin kurulması için uğraşacaktı ama Kırım otonomisi fikrini görüşmemişlerdi³¹. Kırım Müslümanları Yürütme Komitesi, 25 Mart 1917 tarihinde Akmesit'te yapılan Kırım Müslümanları Birinci Kongresi sonucunda kurulmuştu. Ancak bu kongreyle ilgili herhangi bir habere rastlanmamıştır. Kongrede, Kırım Müslümanlarının

²⁶ *Russkiye Vedomosti*, "Besporjadki v Turkestane", (23 Sentyabriya (6 Oktyabriya) 1917 g.) 3.

²⁷ *Reç*, "ot Vremennogo Pravitelstva", 4; *Reç*, "v Taşkente", (22-go Sentyabriya (5-go Oktyabriya) 1917 g.) 4; *Russkiye Vedomosti*, "k Sobitiam v Turkestane", (22 Sentyabriya (5 Oktyabriya), 1917 g.) 3.

²⁸ *Reç*, "Sobitiya v Turkestane", (20-go Sentyabriya (3-go Oktyabriya) 1917 g.) 4; *Russkiye Vedomosti*, "Besporjadki v Turkestane", (20 Sentyabriya (3 Oktyabriya) 1917 g.) 5.

²⁹ Buttino, *Revolutsiya Naoborot Sredniyaya Aziya*, 185.

³⁰ *Reç*, "İzvestiya za Den", (20-go Sentyabriya (3-go Oktyabriya) 1917 g.) 2; *Russkiye Vedomosti*, "Syezd Musulmanskoy Demokratii", (22 Sentyabriya (5 Oktyabriya) 1917 g.) 2.

³¹ *Russkiye Vedomosti*, "Avtonomiya Krıma", (28 Aprelya (11 Maya) 1917 g.) 6; *Reç*, "Zayavleniye Krımsko-Musulmanskago İspolnitelnago Komiteta", (6-go (19-go) Maya 1917 g.) 6.

kültürel-millî özerklerinin ilanına karar verilmişti. Haberdan de anlaşıldığı üzere, millî-teritoryal otonomi talep ettiklerine dair haber yalanlanmıştır. Lakin Ukrayna Radası'nın (meclis) Kırım'ı içine alan Ukrayna devleti kurma teşebbüsleri karşısında Müslümanlar kültürel özerklikten bölgesel özerklik ilanına doğru fikir değiştirmişlerdir³².

Kırım Müslümanlarının birinci kongresinde, Yürütme Komitesi başkanlığına seçilen müftü Numan Çelebi Cihan, aynı zamanda oy birliğiyle Tavrida ve Batı Rusya Müftülüğü başkanlığına seçilmişti³³. Bu seçime rağmen Geçici Hükümet kararlarından Tavrida müftüsü Asker S. Mirza Kıpçakskiy'in 26 Mayıs tarihine kadar görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte kendi rızasıyla görevinden alınmıştır³⁴. *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 23 Temmuz tarihli haberinde, Guberniya Toplumsal Yürütme Komitesi ve guberniya komiserinin Kiyev'deki merkezî Rada toplantısına katılmayı reddettikleri, gerekçe olarak da Tavrida guberniyasının Ukrayna sınırlarına giremeyeceği, çünkü Ukraynların guberniyada azınlıkta oldukları belirtilmiştir³⁵.

Reç gazetesinin 10 Ağustos tarihli haberinde, Kırım Tatar halkının kendi topraklarının ekonomik hayatını yönetmek için gizlice ayrı komiteler organize ettiği aktarılmaktadır³⁶. *Russkiye Vedomosti* gazetesinde 28 Temmuz tarihli ve *Reç* gazetesinde 11 Ağustos tarihli haberlerde, müftü Çelebi Cihan'ın tutuklanması sonrası gelişmelerden bahsedilmektedir. Olayla ilgili en önemli ayrıntılar, *Reç* gazetesinde yazmaktadır. Buna göre, müftü Cihan'ın ordudaki Tatar askerlerini kendi köylerini korumaya çağırması üzerine Guberniya Yürütme Komitesi'nin çağrısıyla önce guberniya komiseri Nikolay N. Bogdanov tarafından savcılığa şikâyet edilmişti. Sonra Tatar mirzalarının Sivastopol karşı istihbaratını yanıltarak Cihan ve Müslüman Komitesi'nin Türk sultanıyla temaslarda bulunduğunu ihbar etmesi üzerine ansızın tutuklanarak Sivastopol'a götürülmüştü. Müftünün tutuklanması, Kırım Müslümanlarında infial uyandırmıştır. Petrograd'a protesto telgraflarının çekilmesi üzerine kendisi derhal serbest bırakılmıştır. Müftü, Akmesit'e dönüşünde pek çok Kırım Müslüman Komitesi temsilcisi ve Ukraynlar tarafından karşılanmıştır. Kırım Tatar delegelerinin toplantısında, Kırım Tatarlarının en üst ve dokunulmaz dini-millî kurumu Tavrida Dini İdaresi'nin sadece bakanlığa tabi olduğu, hükümet senatosu ve İçişleri Bakanı'nın emri ve bilgisi olmaksızın müftülük binasında arama yapılamayacağı vurgulanmıştır. Yine bu kurumların emri olmadan müftü sorgulanamaz ve tutuklanamazdı. Tavrida Dini İdaresi, bütün dini görevlileri atar ve görevden alırdı. Dolayısıyla Müslüman Komite, guberniya komiseri Bogdanov'u protesto etmekteydi. Ancak işçi, asker ve köylü Sovyetleri halk komiteleri, kırsal bölge ve gıda idaresinin temsilcileri, guberniya komiseri ve belediye başkanının katıldığı Guberniya Danışma Toplantısı'nda Bogdanov'un görevinden alınması talebi reddedildi³⁷.

³² Edige Kırmal, *Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi*. Çeviren Erol Uğur, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2023) 66, 68-69, 77-79, 91-92, 97; Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarlarının Millet Meclisi 1917-1919)*. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998) 82.

³³ Kırmal, *Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi*, 70, 73.

³⁴ *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva May-İyun 1917 goda*, T. 2, 141.

³⁵ *Russkiye Vedomosti*, "Ukrainskoye Dvijenije", (23 İyulya (5 Avgusta) 1917 g.) 6.

³⁶ *Reç*, "Musulmanskoye Dvijenije", (10-go (23-go) Avgusta 1917 g.) 4; *Reç*, "İzvestiya za Den", (10-go (23-go) Avgusta 1917 g.) 1.

³⁷ *Russkiye Vedomosti*, "Arest i Osvobojeniye Muftiya", (28 İyulya (10 Avgusta) 1917 g.) 5. 11 Ağustos tarihli haberde, Kırım Garnizonu Millî Tabur komutanı sancaktar Şabarov'un bütün Kırım halkının nefretini kazandığı belirtilmektedir. E. Kırmal ise müftü Cihan'la birlikte Şabarov'un da tutuklanarak Sivastopol'a götürüldüğünü

Reç gazetesindeki 11 Ağustos tarihli haberin içeriğinde başka olaylar hakkında da bilgi verilmektedir. Bunlardan ilki, Tatarların kendi milis birliğini organize ederek tabur kurmaları ve Kırım dışında bulunan iki süvari alayından birisinin Akmesit'e geri gönderilmesi hakkındadır³⁸. Başbakan Kerenski, taburun varlığını cepheye gönderilmesi şartıyla kabul etti. Bu nakil kısmen de olsa uygulandı³⁹. Ayrıca Müslüman Yürütme Komitesi üyelerinden bazılarının kadrodan çıktığını öğreniyoruz. Bunun sebebi, Rusya Müslümanlarının birleşmesi yerine Tatarların birleşmesi fikrinin öne çıkması yüzündendi. Haberde Kırım Müslüman Komitesi'nin özel yayın organı olan *Millet* (Rusça adı *Golos Tatar*) gazetesinde yayımlanan Tatar hareketinin program maddeleri de sıralanmaktadır. Bunlar arasında Tatar halkının Kurucu Meclis'te federatif-demokratik cumhuriyete ulaşmaya çalışacakları, Kırım'a yerleşik diğer halklarla birlikte kendi otonomilerini talep etmemelerine rağmen herhangi bir halkın Kırım'da siyasi hegemonyasının düzenlenmesine izin vermeyecekleri, millî bilincin özgür şekilde gelişebilmesi için millî-kültürel özerklik talep ettikleri, Tatar demokrasisinin Geçici Hükümet'in yapıcı çalışmasını destekleyeceği ve cephe gerisindeki Tatar birliklerinin özel askerî birliklerine ayrılmaları talebi dikkat çekmektedir. Bunlara ilaveten Tatar demokrasisinin bütün siyasi grupları birliğinin Kurucu Meclis'in toplanma zamanına kadar halkı hazırlama yükümlülüğünü üzerine aldığı, Kurucu Meclis'te bütün toprakların emekçi halka devrini talep edecekleri, aynı şekilde el koyulan vakıf topraklarının Vakıf Fonu'na iadesi, eski rejim tarafından gasp edilen vakıf paralarının geri verilmesini de talep edecekleri ve emekçi Tatar halkının bazı Tatarlarda var olan sınıfsal imtiyazların (mirzalar gibi) ilgasını talep edecekleri belirtilmekteydi⁴⁰. Burada Tatar halkının Kırım'a yerleşik diğer halklarla birlikte kendi otonomilerini talep etmemelerine rağmen herhangi bir halkın Kırım'da siyasi hegemonyasının düzenlenmesine izin vermeyecekleri maddesi millî-kültürel özerklikten millî-teritoryal özerkliğe geçiş fikrine geçildiğinin bir kanıtı sayılabilir. Zaten bu düşünce Kiyev'deki Rusya Halkları (Federalistler) Kongresi'nde (8-15 Eylül 1917) de dile getirilmiştir⁴¹. *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 1 Eylül tarihli haberinde, müftü Cihan başkanlığında toplanan Müslüman organizasyonları birleşik toplantısında Kornilov'un darbe girişimine karşı Geçici Hükümet'e aktif destekle ilgili bütün Müslüman komitelerine ve Tiflis'teki şeyhülislama telgraflar gönderildiği yazmaktadır. Hatta Kornilov'a bağlı Müslüman birliklerinin bu yönde faaliyette bulunması talep edilmiştir⁴². 8-15 (21-28) Eylül tarihlerinde Kiyev'de yapılan Rusya Halkları Kongresi'ne diğer Müslüman siyasi grupların yanı sıra Kırım delegasyonu da katıldı. Kongrede temsil edilen halkların bölgesel özerklikleri kabul edildi. Ukrayna tarafının aynı hakkı, Kırım için kabul etmesi garantisini aldılar⁴³. Ancak Ukrayna Radası, Bolşevik İhtilali

yazmaktadır. Geçici Hükümet'in müftülüğe Çelebi Cihan'ı resmen atadığına dair bir karara rastlanmamıştır. *Reç*, "Kımskiye Tatarı (Pismo iz Feodosii)", (11-go (24-go) Avgusta 1917 g.) 5; Kırimal, *Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi*, s. 86-87, 89.

³⁸ *Reç*, "Kımskiye Tatarı (Pismo iz Feodosii)", 5.

³⁹ Kırimal, *Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi*, 86.

⁴⁰ *Reç*, "Kımskiye Tatarı (Pismo iz Feodosii)", 5.

⁴¹ Kırimal, *Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi*, 91-92.

⁴² *Russkiye Vedomosti*, "Raznyie İzvestiya", (1 Sentyabriya (14 Sentyabriya) 1917 g.) 4.

⁴³ Halklar Kongresi, kendi içinden kalıcı bir Halklar Sovyeti seçti. Halklar Sovyeti başkanı, Prof. Mihail S. Gruşevskiy seçildi. *Reç*, "İzvestiya za Den", (10-go (22-go) Senytabriya 1917 g.) 2; *Reç*, "Raznyie İzvestiya Natsionalniya Trebovaniya", (14-go (27-go) Sentyabriya 1917 g.) 5; *Russkiye Vedomosti*, "Syezd Narodov", (10 Sentyabriya (23 Sentyabriya) 1917 g.) 5; *Russkiye Vedomosti*, "Syezd Narodov", (13 Sentyabriya (26 Sentyabriya), 1917 g.) 6; *Russkiye Vedomosti*, "Sovet Narodov", (22 Sentyabriya (5 Oktyabriya) 1917 g.) 2.

sonrası tekrar Ukrayna Halk Cumhuriyeti topraklarına Kırım'ı dahil etmek istedi. Kırım Müslümanları, 11 Kasım 1917 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmek zorunda kaldılar⁴⁴.

Son olarak *Reç* ve *Russkiye Vedomosti* gazetelerinin 4 ve 5 Ekim tarihli Kırım Müslümanlarının İkinci Kongresi'yle (1-2 Ekim 1917) ilgili haberleri vardır. Haberlerde, federatif düzen meselesi ve Kurucu Meclis seçimlerini görüşmek için Kırım Müslüman Komiteleri Kongresi'nin toplandığı, kongreye yüzlerce delegenin katıldığı ve Kurucu Meclis'e milletvekili adayı olarak Sosyalist Devrimci adayların seçildiği bildirilmektedir. Ayrıca Kırım Müslüman delegeleri tarafından Kurucu Meclis toplanıncaya kadar Kırım'da seym (meclis) toplanmasına karar verilmişti. Seym, Kırım Merkezî Müslüman Komitesi'nin çalıştığı Bahçesaray'daki Hanlık Sarayı'nda açılacaktı⁴⁵. Kurucu Meclis milletvekili adayları Cafer Seydahmet ve Ahmet Özenbaşı kongredeki konuşmalarında, bölgesel özerklik haricinde Kurucu Meclis ilga edilirse millî bağımsızlık ilan edilebileceğine yer verdiler. Cafer Seydahmet'in konuşmasından, Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılmasının Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanması yönünde tehlike yaratacağından millî bir meclis toplamanın ve millî-teritoryal otonomi ilanının gündeme geldiği anlaşılmaktadır⁴⁶.

2. Rusya Müslümanlarının Merkezî Kongreleriyle İlgili Haberler

Geçici Hükümet'in kuruluşu sonrasında Rusya Müslümanlarının siyasi örgütlenmesiyle ilgili ilk habere *Reç* gazetesinde 9 Mart tarihinde, *Russkiye Vedomosti* gazetesinde 10 Mart tarihinde yer verilmiştir. Bu habere göre, Müslüman Fraksiyonu, Geçici Hükümet'e bir bildiri sunmuştur. Bildiride, uygulama yolları ve düzeni şüphe uyandırır da Geçici Hükümet'in programının Müslümanları memnun ettiği belirtilmekteydi. Aynı zamanda Müslümanların çoğunluk ya da önemli oranda azınlığı oluşturduğu yerlerde idari kurumları örgütlerken görevlendirilecek kişileri Müslüman Fraksiyonu'nun önerebileceği vurgulanmaktaydı. Çünkü fraksiyona göre, idari kadro atamalarında memurların kabinedeki partilere yakınlığının yanı sıra Müslüman halkı yakından tanıyan kişiler olmasına dikkat edilmeliydi⁴⁷. 19 Mart tarihli *Reç* gazetesindeki başka bir haberden Müslüman Fraksiyonu'nun girişimiyle Petrograd'da Devlet Duması milletvekili İbniamin A. Ahtamov'un başkanlığında bir toplantı yapıldığı anlaşılmaktadır. Toplantıya, Dördüncü Devlet Duması Müslüman Fraksiyonu başkanı Kutlug M. Tevkelev, milletvekili İsa Enikev, Müslüman Fraksiyonu Büro üyeleri ve Müslüman halkın ileri gelenleri katılmışlardı. Toplantı sonucunda Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu'nun Petrograd'da kurulması, büroya Müslüman Fraksiyonu ve onun büro üyelerinin girmesi, bölgelerden gelecek yeni üyelerle kadronun tamamlanması kabul edildi. Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu, Müslüman kongresinin organizasyon

⁴⁴ Serhii Ploky, *Avrupa'nın Kapıları Ukrayna Tarihi*. Çeviren Gözde Erdoğan, Emre Güler, Malhun Deniz Yıldız, (İstanbul: Feylesof Kitap, 2017) 173.

⁴⁵ *Reç*, "İzvestiya za Den", (5-go (18-go) Oktyabriya 1917 g.) 1; *Reç*, "Kırmıskiy Musulmanskiy Seym", (5-go (18-go) Oktyabriya 1917 g.) 4; *Russkiye Vedomosti*, "Syezd Musulman", (4 Oktyabriya (17 Oktyabriya) 1917 g.) 5. *Reç* Gazetesi'nde yine bu kongreye ilgili okunamayan bir haber vardır. *Reç*, "Telegrammı", (3-go Oktyabriya 1917 g.), 3.

⁴⁶ Kırimal, *Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi*, 94-97.

⁴⁷ *Reç* Gazetesi'nde bildirinin 8 Mart tarihinde; *Russkiye Vedomosti* Gazetesi'nde bildirinin 9 Mart tarihinde sunulduğu belirtilmektedir. *Reç*, "Musulmanskiy Fraktsii", (9-go (22) Marta 1917 g.) 6; *Russkiye Vedomosti*, "Zayavleniye Musulmanskiy Fraktsii", (10 Marta 1917 g.) 2. Ayrıca *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 9 Mart tarihli nüshasında Şemsi Asadullayev Evi'nde akşamleyin saat 19:00'da Müslümanların toplantısı olduğu hakkında bilgi verilmektedir. Ancak başka hiçbir açıklayıcı ibare yoktur. *Russkiye Vedomosti*, "Sobraniya i Mitingi", (9 Marta 1917 g.) 4.

çalışmalarıyla meşgul olacaktı. Kongre en geç 1 Mayıs'ta Moskova'da toplanacaktı. Geçici Merkez Büro, kongre programını hazırlayacak ve bir bülten yayımlayacaktı. Büro başkanı, Ahmed T. Salihov (Tsalikov), sekreter İsmail N. Lemanov, malî şube müdürü Necip Kurbangaliyev seçildi⁴⁸. Burada Müslüman Fraksiyonu'nun millî merkezî yapıyı teşkil etme konusunda liderlik ederek somut adımlar attığı ve Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu'nda etkinliğini koruduğu görülmektedir.

Genel olarak Müslümanların yaşadığı yerlerdeki idari kadrolara atanacak atamalarda Müslüman Fraksiyonu, Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu ve Mayıs ayında kurulan Rusya Müslümanları Sovyeti Yürütme Komitesi'nin fikri alınmadan görevlendirmeler yapılmıştır. Buna rağmen Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu 6 Nisan tarihindeki toplantılarında, 5 Nisan 1917 tarihinde Nikolay N. Şepkin başkanlığında Türkistan Komitesi'nin kuruluşunu onayladı⁴⁹. Dokuz kişilik komitenin dört üyesi Müslümandı (Alihan Bükeyhanov, Muhamedcan Tınışpayev, Sadri N. Maksutov, Abdel-aziz A. Davletşin)⁵⁰. *Russkiye Vedomosti* gazetesinde 11 Nisan tarihli habere göre, Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu, Türkistan Komitesi üyelerine rehberlik etmesini istediği bazı tekliflerde bulundu. Bunlar, eski rejim memurlarının acilen görevden alınması, Ruslarla yerli halkın tam eşitliği, bütün bölge, kurum ve organizasyonlarda azınlık halkın temsil edilme garantisinin sağlanması, bölgedeki İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti'yle Türkistan Komitesi faaliyetlerinin uyum içerisinde olması, sömürge bakış açısıyla ve siyasetiyle mücadelede gerekli önlemlerin alınması ilkeleri⁵¹.

Mayıs ayında Moskova'da toplanan Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'yle (1-11 Mayıs) ilgili haberler başlamaktadır. *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 2 Mayıs tarihli haberinde, kongrenin ilk açılış günüyle ilgili bilgi verilmektedir. Buna göre, 1 Mayıs tarihinde toplanan kongreye sekiz yüz delege katılmıştır. Bunun yüz tanesi kadın delegedir. Kongreye Geçici Hükümet'i temsilen o sırada İçişleri Bakanlığı Yabancı Dinler Dairesi Başkanı olan Prof. Sergey A. Kotlarevskiy katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Onun konuşmasına karşılık eski Birinci Devlet Duması üyesi Ali Merdan Topçubaşı, Müslümanların Geçici Hükümet'e destek vermeye hazır olduğunu belirtmiştir. Kongre çalışmaları ise bölümlere ayrılarak başlamıştır⁵². *Reç* gazetesindeki 3 Mayıs tarihli haberde, Rusya Müslümanlarının dinî idare reformu beklentisi içerisinde olduğundan bahsedilmektedir. Halihazırda üç Müslüman dinî idaresi (Orenburg, Tavrida, Zakafkasya) faaliyet göstermekteydi. Bu dinî idarelerdeki üst düzey devlet adamları merkezî iktidar tarafından atanmaktaydı. Esas hedef, Müslümanlara bu konuda geniş özerklik sağlanmasıyla genel ilkelere uzlaşmış homojen bir idare

⁴⁸ *Reç*, "Syezd Musulman", (19-go Marta (1 Aprelya) 1917 g.) 5.

⁴⁹ Buttino, *Revolutsiya Naoborot Sredniyaya Aziya*, 111.

⁵⁰ Geçici Hükümet 4 Mart tarihli kararnamesine istinaden guberniya ve uyezdlere (ilçe) idari amir olarak geçici komiserler tayin etmeye başlamıştır. Tespit edildiği kadarıyla Bolşevik İhtilali'ne kadar olan süreçte Müslümanlar arasından atanan tek komiser, Turgay Oblastı komiseri Alihan Bükeyhanov olmuştur (19 Mart 1917). Ayrıca - Türkistan Komitesi'nin Müslüman üyeleri haricinde- 9 Mart tarihinde kurulan Özel Zakafkasya (Kafkas Ötesi) Komitesi'nin bir üyesi de Dördüncü Devlet Duması milletvekili Müsavat Partisi üyesi Mamed Yu. Caferov idi. Bu komitelerin kadrolarında daha sonraları değişiklikler olacaktır. *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva Mart-April 1917 goda*, T. 1, 29, 132, 230-231; *Vestnik Vremennogo Pravitelstva*, "Postanovleniye Vremennogo Pravitelstva", (10-go (23) Marta 1917 g.) 1; *Reç*, "Baku (ot Naşego Korrespondenta)", (19-go Marta (1 Aprelya) 1917 g.) 5.

⁵¹ *Russkiye Vedomosti*, "Trebovaniya Musulman", (11 Aprelya 1917 g.) 5.

⁵² *Russkiye Vedomosti*, "Musulmanskii Syezd", (2 Maya (15) 1917 g.) 5-6. Birinci Rusya Müslümanları Kongresi için bkz. İhsan Ilgar, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

düzenlenmesiydi⁵³. *Russkiye Vedomosti* gazetesinde 4 Mayıs tarihinde A. Salihov'un "Devlet İdare Şekli" bildirisinde, kendisinin Müslümanlar için millî-kültürel otonomi (kültürel özerklik) ve politik güçlerin organizasyonunu gerekli gördüğü aktarımı yapılmaktadır⁵⁴. *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 7 Mayıs tarihli haberine göre, Nisan ayında Petrograd'da yaşanan hükümet krizi sonrası sosyalist bakanların katılımıyla kadrosu yenilenen ikinci Geçici Hükümet kabinesinin Müslümanlar tarafından desteklendiğine dair kongreden bir telgraf gönderildi⁵⁵.

Russkiye Vedomosti gazetesinin 10 Mayıs tarihli haberinde, kongrenin Rusya'nın gelecekteki devlet düzeni, Müslümanların dinî idaresi ve toprak meselesinde aldığı kararlar duyurulmuştur. Müslümanlar, çıkarlarını garanti altına alan en uygun devlet düzeninin Rusya'nın millî-federatif teritoryal ilkelerde demokratik cumhuriyet şeklinde düzenlenmesi olduğuna karar vermişti. Belirli toprak parçasına sahip olmayan Müslüman halklar millî-kültürel otonomiden istifade edebilirdi. Ortak dinî-kültürel meselelerin idaresi için yasama fonksiyonlarına sahip merkezî bir organın kurulması talep edildi. Bu organın yetki sahası, otonom birliklerin temsilcilerinin katıldığı Kurucu Kongre tarafından belirlenecekti. Toprak meselesinin çözümünde, devlet ya da özel mülkiyetteki toprakların geri ödeme olmaksızın halka devredilmesi ön görüldü⁵⁶. Topraksız köylülere toprak dağıtımı meselesinin çözümünde sosyalist gelenekte var olan özel mülkiyete müdahalenin kabulünün hem dini açıdan hem ahlaki açıdan oldukça radikal bir karar olduğu söylenebilir. Rusya Müslümanları arasında kültürel özerkliği savunanlar, millî-teritoryal otonomilerin kurulmasını savunanlara göre azınlıkta kalsalar da bu mesele burada kapanmamış, bu durum ikinci kongrede İç Rusya ve Sibirya Müslümanları Millî-Medeni Muhtariyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. Birinci Rusya Müslüman Askerî Kongresi'nde de kültürel özerklik seçeneği destek görmüştür. Bolşeviklerin kültürel özerkliğe sıcak bakmamaları, Ekim İhtilali sonrasında bu konuyu savunanları da fikir değişikliğine zorlamıştır.

Geçici Hükümet, kongrenin seçimi doğrultusunda Alimcan Galiyev'i Orenburg Müftülüğü'ne atamıştır (7 Haziran 1917)⁵⁷. Rus yetkililerce atanmış olan eski müftü Muhammed S. Bayazıtov, 27 Nisan 1917 tarihinde kendi isteğiyle görevinden alınmıştır⁵⁸. Aslında Geçici Hükümet, bu tür düzenlemeleri zaman zaman yapabiliirdi. Ancak taleplerin dikkate alınmaması ve Kurucu Meclis'in açılışının gecikmesi milliyetlerle ilgili problemleri kırılgan bir noktaya getirmiştir. Gayri Rusların kongrelerinde alınan kararlar, daha çok Geçici Hükümet'e yol gösterecek tavsiye niteliğindeki kararlardı. Yani Geçici Hükümet otonomi kararını onaylasa da son kararı Kurucu Meclis verecekti. Bu gerçeğe rağmen gayri Rus temsilcilerin, hükümet tarafından otonomi kararlarının desteklenmesi için çaba sarf ettikleri görülmektedir. Tabi ki bu otonomi kararı etrafında kendi iç kamuoyunun birlik ve

⁵³ S. Ribakov, "k Vserossiiskomu Musulmanskomu Syezdu v Moskve", *Reç* (3-go (18-go) Maya 1917 g.), 2.

⁵⁴ *Russkiye Vedomosti*, "Musulmanskiy Syezd", (4 Maya (17) 1917 g.) 5.

⁵⁵ *Russkiye Vedomosti*, "Musulmanskiy Syezd o Koalitsionnom Ministerstve", (7 Maya (20) 1917 g.) 6.

⁵⁶ *Russkiye Vedomosti*, "Musulmanskiy Syezd", (10 Maya (23) 1917 g.) 5. Kadet Partisi'nin kongresinde (25-28 Mart 1917) Maksudov'un Müslümanların demokratik cumhuriyet lehinde olduğunu beyan etmesi hatta Müslümanların federatif cumhuriyeti istemediklerini beyan etmesi çoğunluğun görüşünü yansıtmayan yanlış bir bilgilendirme olmuştur. *Reç*, "Zayavleniye Musulman", (26-go Marta (8 Aprelya) 1917 g.) 4; *Russkiye Vedomosti*, "Syezd Partii Narodnoy Svobodı", (28 Marta 1917 g.) 2.

⁵⁷ *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva May-İyun 1917 goda*, T. 2, s. 218; *Vestnik Vremennogo Pravitelstva*, "Ukazu Vremennogo Pravitelstva", (5-go (18-go) Maya 1917 g.), 1.

⁵⁸ *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva Mart-Aprel 1917 goda*, T. 1, s. 368.

beraberliğini sağlamak ve Rus kamuoyuna Kurucu Meclis'e yönelik tutum beyan etmek gibi amaçların olduğu da unutulmamalıdır⁵⁹. Geçici Hükümet, federatif düzeni onaylamasına rağmen kültürel özerklik ve otonomi konusunda Kurucu Meclis'in onaylaması şartıyla Ukrayn otonomisini tanıma hariç herhangi bir adım atmamıştır. Ancak Ukrayna Rada'sıyla (meclis) bir antlaşma metninin onaylanması, Kadet Partisi'nden bakanların istifa etmesine yol açınca ikinci koalisyon hükümeti geri adım atmak zorunda kalmıştır. Genel olarak kurulan dört hükümet kabinesi, bu konuda bölgesel çalışmalara engel olmadan Kurucu Meclis'in toplanmasını beklemiştir. Ayrıca millî-teritoryal otonomi kararını tanımak devletin parçalanmasına yol açabilirdi. Hükümet, bunun sorumluluğunu üstlenmek istememiştir⁶⁰.

Reç gazetesinin 30 Mayıs tarihli haberine göre, Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'nde Rusya Müslüman Sovyeti üyelerinin seçimiyle bir millî merkez oluşturulmuştu. Sovyetin kadrosu otuz kişiden oluşmaktaydı ve aralarından on iki kişi Yürütme Komitesi'ne seçilmişti. Yürütme Komitesi, Petrograd'da çalışacaktı. Rusya Müslüman Sovyeti ve onun Yürütme Komitesi'ne Müslüman halkın siyasi faaliyetlerinin yönetimi ve temsilciliği hakkı verilmişti. Yürütme Komitesi'nin başkanı Ahmet T. Salihov, başkan yardımcısı Cihanşah (Cahanşa) D. Muhammedov, sekreter Şakir Z. Muhamediyarov seçildi. Üyeler; İsmail N. Lemanov, Zahid Ş. Şamil, Ahmed Z. Ahmedoviç Validov, Ubeydulla A. Hocayev, Validhan Tanaçev, Kolbay T. Togusov idi. Rusya Müslüman Sovyeti Yürütme Komitesi, Geçici Hükümet'ten Müslümanları ilgilendiren bütün meselelerde kendisiyle temasa geçilmesini talep etti⁶¹.

İlerleyen süreçte Geçici Hükümet'in Müslümanları ilgilendiren kararlarda Rusya Müslüman Sovyeti'ni görmezden gelmesi ve aynı zamanda basın da Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'ne ilgisiz kalması eleştirel bir ortam yaratmıştır. Bunu *Reç* gazetesinin 27 Haziran tarihli haberinden anlamaktayız. Haberde, "*Rusya Müslümanları Sovyeti Haberleri*", gazetesinde yer alan "Rusya Müslümanlarına" bildirisinin içeriği aktarılmaktadır. Bildiride, Çarlık hükümetinin Müslümanları çok az göz önünde bulundurması gibi Geçici Hükümet'in de onlara aynı şekilde davrandığı vurgulanmaktaydı. Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'yle ilgili olarak sadece bir başkent gazetesinin bunu haber yaptığı hem burjuvazi basını hem de demokratik ve sosyalist basının ise sustuğu belirtilmekteydi. Ayrıca ulusların kendi kaderini belirleme hakkını gündeme getirme konusunda diğer gayri Rus halklara nazaran Müslümanların sesinin cılız çıktığı öz eleştirisi de dikkat çekmektedir. Dolayısıyla önlem almalı ve kendilerini saydırmak için uğraşmalıydılar. Haberde başka ayrıntılar da vardır. Bunlardan birisi, Rusya Müslüman Sovyeti'nin 3 Haziran tarihli oturumunda "İnorodets⁶² (Yabancı) Politik Bloğu'nun kurulması meselesinin tartışılmasıdır. Oturuma

⁵⁹ *Reç*, "po Rossii v Estlandii", (14-go (27-go) İyulya 1917 g.) 5; Fayzrahmanov, "Voprosi Federativnogo Ustroystva Rossii", 256-258; Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi*. Çeviren Orhan Suda, C. 2, (İstanbul: Metis Yayınları, 2007) 270.

⁶⁰ *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva May-İyun 1917 goda*, T. 2, 192; Aleksandr Kerenski, *Kerenski ve Rus İhtilali*. Çeviren Rasih Güran, (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1967) 243; *Russkiye Vedomosti*, "Syezd Narodov", 5; İnnâ Vladimirovna Anisimova, "Politika Vremennogo Pravitelstva v Reşenii "Natsionalnogo Voprosa" Podhod i Metodi Realizatsii Regionalnıh Variantov," *İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2 (90) (2016): 19.

⁶¹ *Reç*, "Vserossiiskiy Musulmanskiy Sovet", (30-go Maya (12-go İyunya) 1917 g.) 7.

⁶² İnorodets (tekil hali, ино́родец; çoğul hali, ино́родцы-inorodtsı) tabiri, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Sibirya, Batı Türkistan, Avrupa Rusyası'nda kalan bazı halkları ve Yahudileri ifade etmek için kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren ise bütün gayri Ruslar için bu tanımlamanın kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Rus olmayan halklar, kendi içlerinde hayat tarzlarına göre tasnif edilmişler (yerleşik ve göçebe gibi), farklı hukuki kurallar ve kısıtlamalara tabi olmuşlardır. İnorodets tabirini bir çeşit ikinci sınıf vatandaşlık statüsü olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Yakut, Buryat ve Kalmık temsilciler katılmışlardı. Sonuçta Türk-Moğol halklarının siyasi blok temellerinin hazırlanmasına ve bu temellerin tespiti için dört kişilik karma komisyon kurulmasına karar verilmişti (iki kişi Müslüman Yürütme Komitesi'nden, iki kişi Buryat ve Yakut temsilci). Aynı gün Geçici Hükümet karşısında Eston halkının taleplerinin desteklenmesi için bir temsilci de kabul edilmişti. Bu arada 3-24 Haziran 1917 tarihleri arasında Petrograd'da toplanan Birinci Rusya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetleri Kongresi'ne Müslüman Sovyeti temsilcilerinin katılma talebinin reddedilmesi protesto edildi. Sovyetler Kongresi üyeleri, kendi aralarına sadece sosyalist partilerin katılabileceğini beyan ederek reddetmişlerdi⁶³.

Rusya Müslüman Sovyeti Yürütme Komitesi, Geçici Hükümet'in Müslümanlara yönelik politikasından rahatsızlık duysa da 3-5 Temmuz tarihlerinde Petrograd'da meydana gelen halk ayaklanmasında Geçici Hükümet'i desteklemeye devam etmiştir. *Reç* gazetesinde Yürütme Komitesi'nin "Rusya Müslümanlarına" başlıklı bir bildirisi yayımlanmıştır. Bildiride, Müslümanların kaderi, ülkenin devrimci demokrasisiyle yakından bağlantılı görülmüş ve Geçici Hükümet'in etrafında sağlam bir şekilde birleşmenin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Müslümanlara terör ve anarşiden uzak durmaları tavsiye edilmiştir⁶⁴. Temmuz krizinin neden çıktığı tam olarak belli değildir. Sebeplerden birisi olarak ilk koalisyon hükümetinin dağılması sonucu tamamen sosyalist üyelerden oluşan bir hükümetin kurulması düşüncesi ön plana çıkmaktadır⁶⁵. Sonuçta kabinedeki sosyalist bakan sayısı altıdan on bire çıkmış, başbakan da Aleksandr Kerenski olmuştur⁶⁶. Halk ayaklanmasının devam ettiği günlerde yeni kurulacak hükümette, Müslümanlara bakanlık ve bakan yardımcılığı verilmesi için Başbakan Georgiy Ye. Lvov, Petrograd Sovyeti ve Rusya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti Merkez Yürütme Komitesi başkanı Nikolay S. Çheidze ve Tarım Bakanı Sosyalist Devrimci Viktor M. Çernov'la bir heyet görüşmesine rağmen bu talep yerine getirilmedi⁶⁷.

Müslümanlar, tüm ülkede İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetleri'nin kuruluşu ve tek bir çatı altında birleşmesi örneğini takip ederek Müslüman Askerî Sovyetleri'nin kuruluşu için de çaba göstermiştir. Askerî Sovyetler, silah gücü ve millî Sovyetlere verdikleri destekle vazgeçilmez bir kurumdu. Bu konuda öncülüğü Kazan Garnizonu'na bağlı Müslüman Askerî Komitesi üstlenmiştir. *Reç* gazetesinin 31 Mart tarihli haberinde, Kazan Müslüman Askerî Komitesi'nin kurulduğu duyurulmaktadır. Komite, ayrı Müslüman alaylarının kurulacağını belirtmekte ve alayların onurla anavatan savunmasına katılacaklarının sözünü vermekteydi⁶⁸. Müslüman Askerî Geçici Sovyeti ise 27-30 Nisan tarihleri arasında Moskova'da toplanan Müslüman Askerî Komite temsilcileri toplantısında kurulmuştu. Toplantının hazırlık çalışmalarını Kazan ve Moskova Müslüman Askerî Komiteleri üstlenmişti. Katılımcılar, Sovyetin ana amacının 15 Haziran'dan daha geç olmamak kaydıyla Rusya Müslüman Askerî Kongresi'ni toplamak olarak belirlediler. Geçici Askerî Sovyet, hükümet tarafından tanınmak için girişimde bulundu. Bu tanınma, idarî ve mali zorlukların aşılmasında fayda sağlayacaktı. Böylece Sovyet devlet hazinesinden yardım alabilecekti. Başkan yardımcısı Osman Tokumbetov, Moskova'dan Petrograd'a Kerenski'yle görüşmek için gitti. Ancak cephede

⁶³ Sadece bir başkent gazetesi yer ayırdıysa da bu *Reç* Gazetesi olabilir. Ancak doğrulamak için diğer gazetelere de bakmak gerekiyor. *Reç*, "Musulmane", (27-go (10-go İyulya) İyunya 1917 g.) 5.

⁶⁴ *Reç*, "k Musulmanam Rossii", (18-go (31-go) İyulya 1917 g.) 5.

⁶⁵ Carr, *Bolşevik Devrimi*, 270.

⁶⁶ Sergey Aleksandroviç Alekseyev, *Oktyabrskaya Revolyutsiya*. (Moskva: Molodaya Gvardiya, 1929) 35.

⁶⁷ Devlet, 1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi, 107-108.

⁶⁸ *Reç*, "Musulmanskiy Voenny Komitet", (31-go Marta 1917 g.) 3.

olduğundan kendisiyle görüşemedi. Tokumbetov, askerî toplantı, sovyetin seçimi, onun görevleri, amaçları ve Birinci Rusya Müslüman Kongresi'nin bu konudaki kararını rapor olarak hazırladı. Savaş ve Donanma Bakanı Kerenski'ye ve Petrograd Sovyeti'ne sundu⁶⁹. Bu döneme rastlayan bir süreçte *Reç* gazetesinde 18 Mayıs tarihli haberde, Müslüman Askerî Geçici Sovyeti'nin Savaş ve Donanma Bakanı Kerenski'ye çektiği bir telgrafına yer verilmektedir. Telgrafın içeriği, Kafkasya'da yayılan provokatif dedikoduların Tiflis, Bakü, Erivan ve diğer şehirlerde Müslümanlar ve askerî birlikler arasında karışıklıklar ve aşırılıklara sebebiyet vermesiyle alakalıdır. Geçici Sovyet, Müslümanların hiçbir zaman özgür Rusya'nın çıkarlarına ihanet etmeyeceğini belirterek acil önlemler alınmasını talep etmekteydi. Bu telgrafa cevap olarak Kerenski Kafkasya Ordusu Başkomutanlığı'na hitaben bir telgraf çekti. Burada bütün Kafkasya halklarının Rusya halklarının çıkarlarına zararlı herhangi bir düşmanlık ve karışıklığa yer vermeden huzuru koruyacaklarına inandığını belirtti⁷⁰.

Bu arada Müslüman Askerî Geçici Sovyeti, çoğu yerlerde Müslüman askerler arasında organizasyon çalışmalarının yetersizliği ve askerî komitelerin kurulamaması dolayısıyla kongre tarihini 15 Haziran'dan 15 Temmuz'a ertelemiştir. Başbakan Kerenski, ülkede savaş halinin devam ettiğini bahane ederek askerî kongrenin toplanmasına izin vermemiştir⁷¹. *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 8 Temmuz tarihli haberine göre, Müslüman Askerî Geçici Sovyeti Kerenski'ye kongrenin yasaklanmasını protesto eden bir telgraf gönderdi. Buna rağmen kongre 15 Temmuz'da toplandı⁷². Kongreye katılan delegeler, asker kaçağı sayıldı ve tutuklanarak görev yerlerine gönderilmeleri talep edildi. Delege sayısının artması beklentisiyle kongrenin açılışı, bu sefer de 15 Temmuz'dan 17 Temmuz'a ertelendi⁷³. *Reç* gazetesinin ve *Russkiye Vedomosti* gazetesinin 30 Temmuz tarihli haberlerinde, 17-22 Temmuz 1917 tarihleri arasında Kazan'da toplanan Birinci Rusya Müslüman Askerî Kongresi'nin kararlarına yer verildi. Kongrede, Rusya Müslüman Askerî Merkez Sovyeti'nin kurulmasına, cephe gerisi Müslüman askerlerin Müslüman halkın şehirlerinde toplanmasına, cephe Müslüman alay ve komitelerin organize edilmesine, komitelerin gereksinimlerinin karşılanması için subay ve askerlerden para toplanmasına, hükümetin olumsuz tutumunda izin alınmadan ayrı Müslüman birlikler kurulmaya başlanmasına karar verildi. Ayrıca Kurucu Meclis seçimlerinde sosyalist gruplarla iş birliği yapılacaktı. Müslümanların meselelerinin çözümlenmesinde tam bir siyasi ve sivil eşitlik talep edilecekti. Tarım meselesinde nihai kararı Kurucu Meclis'in vermesi şartıyla Sosyalist Devrimcilerin kararına uygun bir karar alındı. Yani kamu ya da özel mülkiyetteki topraklar, halk tarafından tasarruf edilebilecekti. Müslümanlar için hızlı bir şekilde kültürel-millî otonominin gerçekleşmesi sağlanmalıydı. Sonuncu olarak Geçici Hükümet'e çekilen telgrafta, karşı devrimi engellemek için Rusya devrimci demokrasisinin ve Müslümanların birleşmesinin gerekliliğine dikkat çekilmiştir⁷⁴. Müslüman Askerî Merkez Sovyeti, Müslüman askerler için üst düzey yönetim organı kabul edildi. Kendi temsilcilerini Petrograd'daki Rusya Müslüman Sovyeti'ne yollayacaktı.

⁶⁹ İldus Gabdulhayeviç Gizzatullin, *Musulmanskiye Voennyye Organizatsii (1917-1922)*. (Kazan: İzdatelstvo FEN, 2002) 53-59, 62, 72-73.

⁷⁰ *Reç*, "Telegramma Musulman", 18-go (30-go) Maya 1917 g.) 5.

⁷¹ Gizzatullin, *Musulmanskiye Voennyye Organizatsii*, 62-65.

⁷² *Russkiye Vedomosti*, "Musulmanskiy Voennyy Sovet", (8 İyulya (21 İyulya) 1917 g.) 4.

⁷³ Gizzatullin, *Musulmanskiye Voennyye Organizatsii*, 65.

⁷⁴ *Reç* Gazetesi'ndeki haberlerde, "Rusya Müslüman Kongresi" tanımlaması yapılsa da bilgiler Rusya Müslüman Askerî Kongresi'yle uyumludur. *Reç*, "İzvestiya za Den", (30-go İyulya (12-go Avgusta) 1917 g.) 1; *Reç*, "Musulmanskiy Syezd", (30-go İyulya (12-go Avgusta) 1917 g.) 3; *Russkiye Vedomosti*, "Musulmanskiy Syezd", (30 İyulya (12 Avgusta) 1917 g.) 2; Gizzatullin, *Musulmanskiye Voennyye Organizatsii*, 58, 69.

Kerenski, Kornilov askerî darbesinin bastırılmasındaki aktif katılımı dolayısıyla Askerî Sovyet'i resmen tanıdı. Hatta Müslüman alay, tümen, kolordu ve orduların kurulmasını kabul etti. Ancak Müslüman birliklerin kurulması Bolşevikler iktidara geldikten sonra gerçekleşti. İkinci Rusya Müslüman Askerî Kongresi, 8 Ocak-3 Mart 1918 tarihleri arasında Kazan'da toplandı. Müslüman Askerî Merkez Sovyeti ve millî birlikler, Milliyetler Halk Komiserliği tarafından ilga edildi (26 Mart 1918)⁷⁵.

İkinci Rusya Müslümanları Kongresi'nden (21-31 Temmuz 1917) sonraki bir zamana rastlayan süreçte, *Reç* gazetesinde 9 Ağustos tarihli bir haber vardır. Buna göre, 8 Ağustos'ta Petrograd'daki Kışlık Saray'a Müslüman kongrelerinden seçilip gelen delegenin başbakan yardımcısı ve Finans Bakanı Nikolay V. Nekrasov tarafından kabul edildiği bildirilmektedir. Delege, Geçici Hükümet'e üç rapor sunmuştur. İlk raporda, ayrı Müslüman askerî birliklerinin kurulması talep edilmekteydi. İkinci raporda, Türkistan Müslümanlarının bölge idaresi ve yerel hayatla ilgili olaylarda önemli etkiyi gösterme hakkından mahrum bırakıldığına dikkat çekilmekteydi. Üçüncü rapor ise, Kafkasya Bölgesi ve cephesiyle ilgili talepleri kapsamaktadır. Burada taraftar tutumları dolayısıyla Türkiye Ermenistanı Genel Komiserliği'nden (Van, Hınıs, Erzurum ve Pontus Oblastları) General Pyotr İ. Averyanov ve sivil işler yardımcısı Taşnak üyesi doktor Yakov H. Zavriyev'in görevden alınması yerine üç komiserin atanması (Rus, Müslüman, Taşnaksütyun Partisi'nden olmayan Sosyalist Devrimci ya da Sosyal Demokrat Ermeni), yerel Müslüman organizasyonları arasından seçilmiş kişilerin de katılımıyla Tiflis'de kalıcı bir Müslüman delegenin olması ve Osmanlı Devleti'nden ele geçirilen topraklarda Müslümanlara devlet yardımının organize edilmesi gibi konu başlıklarından bahsedilmektedir. Delegeyi dinleyen Nekrasov, Müslümanların taleplerini Geçici Hükümet'e ileteceğini söylemiştir⁷⁶. Ancak Geçici Hükümet'in bu talepleri kabul etmediği anlaşılmaktadır⁷⁷.

Geçici Hükümet, temmuz ayında meydana gelen halk ayaklanması sonrası radikal sol muhalefeti ortadan kaldırmak, otoritesi ve programı etrafında halkı birleştirmek amacıyla 12-15 Ağustos 1917 tarihleri arasında Moskova'da bir devlet konferansı düzenlemiştir. Sivil ve askerî toplum örgütlerinin katıldığı konferans sonucunda sağ ve sol politik güçler arasında uçurum daha da derinleşmiş, nitekim sağ ve liberal kanadın desteklediği Kornilov'un başarısız darbe girişimi gerçekleşmiştir⁷⁸. *Reç* gazetesinin 16 Ağustos tarihli haberine göre,

⁷⁵ Gizzatullin, birinci kongrenin son oturumunun 21 Temmuz'da yapıldığını yazmaktadır. 27-30 Nisan tarihleri arasında Moskova'da toplanan Müslüman Askerî Komite temsilcileri toplantısında devlet idare düzeni tartışılırken Müslümanların idare şekli için net bir karar alınmamıştı. Sadece Rusya Devleti'nin federatif halk cumhuriyeti olması gerektiği kabul edildi. Gizzatullin, *Musulmanskiye Voennyye Organizatsii*, 58, 67-69, 76, 109-118, 125-126.

⁷⁶ *Reç*, "Musulmanskaya Delegatsiya i Vremennogo Pravitelstva", (9-go (22-go) Avgusta 1917 g.) 2. Türkiye Ermenistanı Genel Komiserliği, Kafkas Cephesi'nde Osmanlı Devleti'nden ele geçirilen topraklarda Geçici Hükümet kararıyla kuruldu (26 Nisan 1917). Genel komiserin bir sivil yardımcısı olacaktı. Averyanov ve Zavriyev, görevlerine 15 Mayıs tarihinde atanmışlardı. Genel Komiserlik Bolşevik İhtilali sonrasında ilga oldu. *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva Mart-April 1917 goda*, T. 1, 356-357; *Jurnal Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva May-İyun 1917 goda*, T. 2, 376-377; *Vestnik Vremennogo Pravitelstva*, "o Turetskoy Armenii", (25-go Maya (7-go İyunya) 1917 g.) 2.

⁷⁷ Piter Holkvist, "Okkupatsionnaya Politika Vremennogo Pravitelstva Kak Osvobojeniye na Primere Turetskoy Armenii", *Epoha Voin i Revolyutsiiy 1914-1922 Materialı Mejdunarodnogo Kollokviuma (Sankt-Peterburg, 9-11 İyunya 2016 goda)* içinde, otv. red. T. A. Abrosimova dr. (S. Petersburg: Nestor-İstoriya, 2017) 260-262; R. Saakyan, "Raport General-Komissara Turetskoy Armenii Generala P. Averyanova Vremennomu Pravitelstvu ob Organizatsii Militarii v Zapadnoy Armenii," *Vestnik Armenovedeniya*, 3 (2017): 219-233.

⁷⁸ Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*. Çeviren Figen Dereli, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011) 494-495.

konferansta eski Birinci Devlet Duması milletvekili Ali Merdan Topçubaşı (Topçibaşev), Rusya, Volga (İtil), Kafkas, Kırım, Türkistan ve Kırgız Müslüman Bölge Demokratik organizasyonlarının temsilcisi olarak konuşma yaptı. Konuşmasında, Müslümanların karşı devrimle olan mücadelesinde Geçici Hükümeti desteklediğine ve Müslümanların henüz tam vatandaş statüsünde kabul görmemelerine rağmen sorumluluklarından kaçmayan toplumun tarafında duracaklarına dikkat çekti. Yine savaş konusunda halkların özgürce kendi kaderini tayini temelinde ilhaksız ve tazminatsız barıştan yana olduklarını beyan etti. Müslümanlar, kendileri için millî-kültürel otonomiye gerekli görüyorlardı. Dolayısıyla Kurucu Meclis'te Rusya Devleti'nin federatif cumhuriyet şeklinde düzenlenmesinde ısrar edeceklerdi. Hükümetin daha aktif adımlarla genişletilmiş yerel yönetim ilkelerini bölgelerde hayata geçirmesini kabul ederken, iktidar organizasyonu meselesinde liberallerin ve sosyalistlerin koalisyonu prensibini doğru bulmaktaydılar⁷⁹.

Kerenski, Kornilov'un darbe girişimi sonrası 1 Eylül tarihinde beş kişilik Direktuvar yönetiminin başına geçerek Rusya'nın bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. Yıpranan hükümete meşruluk sağlamak ve krizden çıkmak amacıyla Rusya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi ve Köylü Vekilleri Sovyetleri Yürütme Komitesi'nin Petrograd'da Demokratik Konferans toplanması önerisini kabul etti⁸⁰. Konferansa devrimci demokrasi temsilcileri ve farklı demokratik organizasyon temsilcileri katıldılar⁸¹. 14 Eylül'de toplanan konferansa Rusya Müslüman Sovyeti'nden on kişi katıldı⁸². Demokratik Konferans Başkanlık Divanı'na, Rusya Müslüman Sovyeti'nden A. Salihov seçildi⁸³. *Reç ve Russkiye Vedomosti* gazetelerinin 19 Eylül tarihli haberlerine göre, konferansın 17 Eylül tarihli oturumunda Rusya Müslüman Askerî Sovyeti temsilcisi Osman Tokumbetov bir konuşma yaptı. Tokumbetov konuşmasında, Kornilov ayaklanmasına gizli ya da açıktan destek vermeyen gruplarla koalisyon hükümeti lehinde olduklarını beyan etti. Ordunun eski gücüne kavuşmasının asker kitlelerinin kökenine ve ruhuna uygun olacak komuta kadrosu kurulduğunda gerçekleşebileceğini belirterek millî birliklerin organize edilmesini talep etti. Ayrıca yeni kurulacak hükümetin daha önce Rus hükümetinin ilan ettiği temellerde barış yapması için parlamento önünde sorumlu tutulmasını istedi. Aynı oturumda Ukrayna Asker Organizasyonları temsilcileri adına konuşan Veliçko'nun Ekaterinoslav, Harkov, Herson ve Tavrida (Kırım) guberniyalarının Ukrayna'ya katılması talebi tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine konuşmacı, Kırım'ı Ukrayna yetki sahasından çıkardı ve daha keskin bir ayrışma için referandum teklif etti⁸⁴.

⁷⁹ A. M. Topçubaşı, Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'nde millî-teritoryal otonomi savunucularındandı. Kongre sonucunda buna uygun bir karar çıkmıştı. Haberde, yanlış anlama veya yazım hatası dolayısıyla ya da İkinci Rusya Müslümanları Kongresi kararlarıyla bağlantılı olarak böyle bir ifade geçmiş olabilir. *Reç*, "Zasedaniye 15 Avgusta Reç Predstavatelya Musulman", (16-go (29-go) Avgusta 1917 g.) 3.

⁸⁰ Catherine Evtuhov ve Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*. Çeviren Ahmet Cevdet Aşkın, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018) 323.

⁸¹ Gizzatullin, *Musulmanskiye Voennyye Organizatsii*, 76.

⁸² *Reç*, "İzvestiya za Den", (12-go (25-go) Sentyabriya 1917 g.) 1; *Reç*, "İzvestiya za Den", (15-go (28-go) Sentyabriya 1917 g.) 1; *Russkiye Vedomosti*, "Demokratiçeskoye Soveşaniye", (16 Sentyabriya (29 Sentyabriya) 1917 g.) 3; *Reç*, "Sostav Demokratiçeskogo Soveşaniya", (16-go (29-go) Sentyabriya 1917 g.), 4.

⁸³ 15 Eylül tarihli *Reç Gazetesi*'nde Demokratik Konferans Başkanlık Divanı üyeleri sayılırken millî gruplardan seçilenler ve A. Salihov'dan bahsedilmemektedir. *Reç*, "Vıborı Prezidiuma", (15-go (28-go) Sentyabriya 1917 g.) 2; *Russkiye Vedomosti*, "Vıborı Prezidiuma", (16 Sentyabriya (29 Sentyabriya) 1917 g.) 3.

⁸⁴ *Reç*, "Zayavleniya Predstaviteley Natsionalnıh Voennıh Organizatsii", (19-go Sentyabriya (2-go Oktyabriya) 1917 g.) 2; *Russkiye Vedomosti*, "Zayavleniya Predstaviteley Natsionalnostey", (19 Sentyabriya (2 Oktyabriya) 1917 g.) 2.

Yine 17 Eylül tarihli oturumda Rusya Müslümanları adına A. Salihov da konuştu. Salihov, o günlerde tartışılmakta olan iktidarın Sosyalist Devrimcilere ve Sosyal Demokratlara devri talebine katılmadıklarını belirtti. Onların savundukları fikirlerin yetersiz ve diğer halklara yönelik tutumlarında duyarsız olduğunu öne sürdü. Konuşmasında, Sosyalist Devrimci Tarım Bakanı V. M. Çernov'un tarım sorununu Müslümanların aleyhine çözümlediğine, Hive Hanlığı'ndaki soygun, yağma, cinayet ve kundakçılık olayları hakkında hiçbir önlem alınmadığına ve askerlikten muaf olan Semireçi (Yedisu) Müslüman halkının yerel askerler ve asker kaçakları tarafından kıyımına uğratıldığına dikkat çekti. Rusya'nın geçirdiği bu zor zamanlarda Müslümanların herhangi bir acil talepte bulunmayacaklarını, Kornilov darbesine karışan gruplar haricinde ülkenin demokratik güçlerinin koalisyonunun yanında durduklarını ve Müslümanların taleplerini Kurucu Meclis'te açıklayacağını bildirdi. Bunların haricinde Salihov, bakan yardımcısı haklarına sahip olan devlet sekreteri (stats-sekreter) başkanlığında Geçici Hükümet Müslüman İşleri Sekreterliği'nin kurulmasını gerekli gördü⁸⁵.

Demokratik Konferans, 22 Eylül'de son oturumunu yaptı⁸⁶. Konferans çalışmalarının en önemli sonucu, Kurucu Meclis toplanıncaya kadar görev yapacak olan Geçici Hükümet'in danışma organı niteliğindeki Demokratik Sovyet'in kurulması oldu. Ayrıca bu kurum "Predparlament (Ön Parlamento)" olarak da bilinir⁸⁷. Demokratik Sovyet'e, konferansa katılan Rusya Müslüman Sovyeti Yürütme Komitesi üyeleri seçildiler⁸⁸. Ancak Predparlament'in başkan, başkan yardımcısı, sekreter, sekreter yardımcısı ve kurulan on iki adet komisyonun üyeleri arasında Müslüman üye yoktur⁸⁹. Predparlament, Bolşevik İhtilali sonrası Petrograd Geçici Devrim Komitesi tarafından kapatılmıştır.

Sonuç

27 Şubat İhtilali sonrası Müslümanların toplantı ve kongreleriyle ilgili haberler, her iki gazetede Mart ayından itibaren başlamaktadır. Rusya Müslümanlarıyla ilgili olarak *Russkiye Vedomosti* gazetesinde daha çok haber vardır. Haberler, yorumsuz bir şekilde yerel muhabirlerin aktarımıyla anlatılmıştır. Ayrıca bu olayları değerlendiren bir köşe yazısı yoktur. Rusya Müslümanlarının yaşadığı bölgelere bakıldığında Türkistan Bölgesi haberleri öne çıkmaktadır. Özellikle Taşkent'teki Eylül Bolşevik darbesi adım adım takip edilmiştir. Mamafih olaylar, kronolojik bir şekilde anlatılmadığı gibi her iki gazetede benzer haber ayrıntılarının olması dikkat çekmektedir. Bundan başka Türkistan'da yerel gazetelerden de haber alıntıları yapılmıştır. Haber yoğunluğu açısından ikinci sırayı Kırım Tatarları

⁸⁵ *Russkiye Vedomosti* Gazetesi'nin 19 Eylül tarihli haberinde sadece Salihov'un bir deklarasyon sunduğu yazmaktadır. *Russkiye Vedomosti*, "Reç Delegatı Tsentralnoy Ukrainskoy Radı", (19 Sentyabriya (2 Oktyabriya) 1917 g.), 3; *Reç*, "Reçi Predstaviteley Natsionalnıy Grupp", (19-go Sentyabriya (2-go Oktyabriya) 1917 g.) 3.

⁸⁶ *Reç*, "Vıborı v Demokratičeskoy Sovet", (23-go Sentyabriya (6 Oktyabriya) 1917 g.), 4. Her iki gazetede Demokratik Konferans ve Rusya Cumhuriyeti Geçici Sovyeti'yle ilgili oldukça fazla haber vardır.

⁸⁷ *Reç*, "Demokratičeskoye Soveşaniye", (22-go Sentyabriya (5-go Oktyabriya) 1917 g.) 3; *Reç*, "Predparlament", (22-go Sentyabriya (5-go Oktyabriya) 1917 g.) 3; *Reç*, "Vremennıy Sovet Rossiiskoy Respubliki", (3-go (16-go) Oktyabriya 1917 g.) 4

⁸⁸ *Russkiye Vedomosti*, "Demokratičeskoye Soveşaniye", (23 Sentyabriya (6 Oktyabriya) 1917 g.) 2.

⁸⁹ *Russkiye Vedomosti*, "Demokratičeskoye Soveşaniye", (23 Sentyabriya (6 Oktyabriya) 1917 g.) 2. Tahminen konferansa katılan on Müslüman temsilci seçilmiştir. 23 Eylül tarihli *Reç* Gazetesi'nde Predparlament'in belli başlı üyeleri sayılmaktadır ama Müslümanlardan bahsetmemektedir. *Reç*, "Vıborı v Demokratičeskoy Sovet", 4.

⁸⁹ *Vestnik Vremennogo Pravitelstva*, "Vremennıy Sovet Rossiiskoy Respubliki", (8-go (21-go) Oktyabriya 1917 g.) 3; *Vestnik Vremennogo Pravitelstva*, "Vremennıy Sovet Rossiiskoy Respubliki", (18-go (31-go) Oktyabriya 1917 g.) 4.

almaktadır. Kırım'daki olaylar, kongre haberlerinden çok oradaki Kırım Müslüman Komitesi'yle ilgili konuları kapsamaktadır.

Gazetelere yansıyan haberlerden, gayri Rusların siyasi örgütlenme çizgisinin aynısı Müslümanlarda da takip edilebilmektedir. Bunlar, kongreler düzenlenmesi, kongrelerde kendi bölgelerinde millî-teritoryal otonomi kurulması ve Rusya'nın federatif cumhuriyet şeklinde düzenlenmesi kararlarının alınması, millî temsil organı kurulması, bu organın Geçici Hükümet tarafından yetkili merci olarak tanınması ve kongrelerde alınan taleplerin dikkate alınması için çaba gösterilmesi şeklindedir. Müslümanlar, millî-teritoryal otonomi ve federasyon kararlarının yerel kongrelerde de alınmasına önem vermişlerdir. Ancak gazetelerde, mart ve ekim ayları arasında düzenlenen kongrelerden bazılarının haber değeri görmediği anlaşılmaktadır. (İkinci Rusya Müslümanları Kongresi, İdil-Ural'daki kongre ve toplantılar, 1917 yılının ikinci yarısındaki Kırgız ve Başkırt kongreleri gibi.) Bazı haberlerle aynı döneme denk gelen kongre-toplantı haberleri de yoktur. Merkezî ve yerel kongrelerde kültürel özerklik kararının tartışılması, Müslümanlar arasında farklı bir görüşün varlığını göstermektedir. Birinci Müslüman Kongresi'ndeki Kadet Partisi karşıtı hava gazete sütunlarına yansımamıştır. Yine İkinci Müslüman Kongresi'nde İç Rusya ve Sibirya Müslümanları kültürel özerkliğinin ilanı gibi Kadet parti çizgisine uygun önemli bir olayın varlığına rağmen gazetelerin bunu görmezden gelmesi dikkat çekicidir. Her iki gazete, Müslümanların Sosyalist Devrimciler Partisi'yle ilgili görüşleri veya herhangi bir temaslarına, ayrıca Geçici Hükümet'in Rusya Müslümanlarıyla ilgili kararlarına değinmemiştir.

Rusya Müslümanlarının millî temsil organı Rusya Müslümanları Sovyeti, Geçici Hükümet tarafından resmî olarak tanınmış, ancak talepleri dikkate alınmamıştır. Bu Geçici Hükümet açısından genel bir tutumdur. Kurucu Meclis'in toplanmasıyla otonomi ve devlet idare şeklinin belirlenmesi meselelerinin çözüleceğini ummaktaydı. Buna rağmen, Müslümanlar, Temmuz halk ayaklanması ve Kornilov Darbesi sonrasında da Geçici Hükümet'i desteklemiştir. Rusya Müslüman Askerî Sovyeti ise, Kornilov Darbesi sonrasında resmî olarak tanınmıştır. Müslüman millî birliklerinin kurulmasına Geçici Hükümet döneminde başlanamamıştır. A. Salihov'un kurulmasını istediği Müslüman İşleri Sekreterliği kurulmamıştır. Rusya Cumhuriyeti Geçici Sovyeti toplam sekiz oturum yapmışsa da bu oturumlarda Müslümanlarla ilgili haberlere rastlanmamıştır. Genel olarak bakıldığında her iki gazetede Finler, Lehler, Ukraynlar, Yahudiler, Beloruslar ve Letonlarla ilgili haberlerin oldukça geniş yer tuttuğu geriye kalan diğer gayri Rus halklar arasında yer alan Rusya Müslümanlarının haberlerine daha az yer verildiği ortaya çıkmıştır. Gayri Rusların siyasi örgütlenmeleri ve mücadeleleri, 5 Ocak 1918'de toplanan Kurucu Meclis'in Bolşevikler tarafından dağıtılması ve İç Savaş sürecinde yeni bir safhaya geçmiştir.

Kaynakça

1. Süreli Yayınlar

Reç

Russkiye Vedomosti

Vestnik Vremennogo Pravitelstva

2. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

- Alekseyev, Sergey Aleksandroviç. *Oktyabrskaya Revolyutsiya*. Moskva: Molodaya Gvardiya, 1929.
- Anisimova, İna. "Politika Vremennogo Pravitelstva v Reşenii "Natsionalnogo Voprosa" Podhodı i Metodı Realizatsii Regionalnih Variantov." *İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2 (90) (2016): 19.
- Bibliyografiya Periodičeskih İzdaniy Rossii 1901-1916*. pod obşey redaktsiyey V. M. Baraşenkova i dr., T. 3, Leningrad: 1960.
- Bigiyef, Musa. *Umum Rusya Müslümanlarının Üçüncü Resmi Nedveleri*. Kazan: Lito-Tipografiya T-vo Bratya Karimovı, 1906.
- Buttino, Marko, *Revolutsiya Naoborot Sredniyaya Aziya mejdu Padeniyem Tsarskoy İmperii i Obrazovaniyem*. perevod s İtalyanskogo Nikolaya Ohotina, Moskva: Zvenya, 2007.
- Carr, Hallett. *Bolşevik Devrimi*. Çeviren Orhan Suda, C. 2, İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Çalışkan, Ülkü. *Rusya İmparatorluğu'nda Anayasal Demokrat Partisi'nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2019.
- Devlet, Nadir. *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarlarının Millet Meclisi 1917-1919)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Evtuhov Catherine ve Richard Stites. *1800'den İtibaren Rusya Tarihi Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*. Çeviren Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018.
- Fayzrahmanov, Ayrat Şamilyeviç. "Voprosı Federativnogo Ustroystva Rossii v Reşeniyah Natsionalnih Syezdov v 1917 g." *Vestnik TGU, Vıpusk 7 (87)* (2010): 255-259.
- Gizzatullin, İldus Gabdulhayeviç. *Musulmanskiye Voennıye Organizatsii (1917-1922)*. Kazan: İzdatelstvo FEN, 2002.
- Holkvist, Piter. "Okkupatsionnaya Politika Vremennogo Pravitelstva Kak Osvobojdeniye na Primere Turetskoy Armenii." *Epoha Voin i Revolyutsiiy 1914-1922 Materialı Mejdunarodnogo Kollokviuma (Sankt-Peterburg, 9-11 İyunya 2016 goda)*, otv. red. T. A. Abrosimova dr., 248-263. S. Petersburg: Nestor-İstoriya, 2017.
- İhsan, İlgar. *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- İshakov, Salavat Midhatoviç. "Obşestvenno-Političeskaya Jizn Petrogradskih i Moskovskih Musulman Vesnoy 1917-Vesnoy 1918 g." *Peterburgskih İstoričeskih Jurnal*, 1 (2014): 121-136.
- Jarkov, Vitaliy Viktoroviç ve Viktor Valeryeviç Tatoçenko. "Gazete Russkiye Vedomosti (1863-1918 gg.) İstoriografičeskiy Obzor." *Vestnik Gumanitarnogo Obrazovaniya*, No 3 (31) (2023): 113-118.

- Jarkov, Vitaliy Viktoroviç ve Viktor Valeryeviç Tatoçenko. "Politiçesiye Vzgladı Korrespondentov Gazetı Russkiye Vedomosti (1863-1913 gg.): Opıt Prosopografiçeskogo Analiza." *Vestnik Gumanitarnogo Obrazovaniya*, No 4 (28) (2022): 9-17.
- Jurnalı Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva İyul-Avgust 1917 goda.* otv. red. toma B. F. Dodonov, sost. E. D. Grinko, T. 3, Moskva: ROSSPEN, 2004.
- Jurnalı Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva Mart-Aprıl 1917 goda.* otv. red. toma B. F. Dodonov, sost. E. D. Grinko, O. V. Lavinskaya, T. 1, Moskva: ROSSPEN, 2001.
- Jurnalı Zasedaniy Vremennogo Pravitelstva May-İyun 1917 goda.* otv. red. toma B. F. Dodonov, sost. E. D. Grinko, O. V. Lavinskaya, T. 2, Moskva: ROSSPEN, 2002.
- Kerenski, Aleksandr. *Kerenski ve Rus İhtilali*. Çeviren Rasih Güran, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1967.
- Kırimal, Edige. *Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi*. Çeviren Erol Uğur, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2023.
- Kotov, Boris Sergeyeviç. "Gazete Reç v Dni İyulskogo Krizisa 1914 goda", *Vestnik MGİMO Universiteta*, 4 (37) (2014): 10.
- Plokhyy, Serhii. *Avrupa'nın Kapıları Ukrayna Tarihi*. Çeviren Gözde Erdoğan, Emre Güler, Malhun Deniz Yıldız, İstanbul: Feylesof Kitap, 2017.
- Podgotovka i Provedeniye Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoy Revolyutsii v Uzbekistane: Sbornik Dokumentov.* otv. Red. İ. K. Dodonov, Taşkent: Tip. Upr. Delami Soveta Ministrov UzSSR, 1947.
- Riasonovsky, Nicholas V. ve Mark D. Steinberg. *Rusya Tarihi*. Çeviren Figen Dereli, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011.
- Saakyan, R. "Raport General-Komissara Turetskoy Armenii Generala P. Averyanova Vremennomu Pravitelstvu ob Organizatsii Militsii v Zapadnoy Armenii." *Vestnik Armenovedeniya*, 3 (2017): 219-233.
- Togan, Zeki Velidi. *Hatıralar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Turkestan v Naçale XX Veka: k İstorii İstokov Natsionalnoy Nezavisimosti.* kollektiv avt. R. M. Abdullayev, S. S. Agzamhodjayev, Taşkent: İzdatelsko-Poligrafiçeskogo Kontserna Şark, 2000.

Summary

The political struggles of Russian Muslims are directly linked to the political activities of Russians, the political conditions of the country and the development of their own level of political consciousness. The most important events that changed the current political conditions were the Russian revolutions. Although the 1905 Revolution, the February and October 1917 revolutions had their own unique development paths, differences and results, Russian Muslims were forced to adapt to the situation and to carry out some political work to defend their national interests. The common characteristics of these efforts after the 1905 Revolution and the February 27 Revolution were to consolidate all national forces despite the existence of different ideas, to establish a central institution and program, and to find allies who would help realize their demands. This study focuses on the developments following the February 27 Revolution, and aims to evaluate the political organization process of Russian Muslims during the period of the Provisional Government that took over the country, the establishment and activities of the Soviet of Russian Muslims representing all Muslims, the ability of the congress decisions to mobilize their own masses, their effects in political circles and the situation of being taken seriously by the Provisional Government, through the liberal-oriented newspapers *Rech* and *Ruskiye Vedomosti*.

Logically, both newspapers, inclined towards liberal-democratic principles, should have paid attention to the struggle of non-Russians for equality and justice. Moreover both newspapers are affiliated with the Kadet Party (Constitutional Democratic Party). The party program included articles such as granting cultural autonomy to non-Russians in addition to basic citizenship rights (except for the inviolability of private property) or the legal path to establish regional (administrative) autonomy with a parliament that has the right to legislate on certain issues in accordance with the needs of the people, which influenced the selection of these newspapers. At the eighth congress of the Kadet Party (May 9-12, 1917), the right to cultural autonomy was preserved, but the boundaries of regional autonomy and the legislative powers of the local council were restricted. It was also decided that the country's form of government would be a democratic parliamentary republic. This program paved the way for cooperation in elections and legislative activities between Russian Muslims and the Kadet Party during the Constitutional Monarchy period. After the February Revolution, some liberal Jadidist Muslim intellectuals continued to give importance to the party. As can be understood, both newspapers have a high potential to be interested in the political activities of Russian Muslims in terms of ideological and strategic alliances. The copies of the newspapers from the February Revolution to the Bolshevik Revolution were examined. Newspaper news were classified as news about central and local congresses. Some periodic news were also listed under these headings. Since the expression "Russian Muslims" was used in the examined newspapers, which meant "Russian Turks", the same expression was preferred. The newspapers in question were examined from this perspective for the first time.

News about the meetings and congresses of Muslims after the February 27 Revolution began in March in both newspapers. When we look at the regions where Russian Muslims live, news about Turkestan stands out. In particular, the September Bolshevik coup in Tashkent was followed step by step. The Crimean Tatars are in second place in terms of news density. The events in Crimea cover issues related to the Crimean Muslim Committee there rather than the news about the congress. From the news reflected in the newspapers, it is possible to follow the same political organization line of the non-Russians among Muslims. These are organizing congresses, making decisions at the congresses to establish national-territorial autonomy in their own regions and to organize Russia as a federative republic, establishing a national representative body, recognizing this body as the competent authority by the Provisional Government and making efforts to take into account the demands received at the congresses. Muslims gave importance to the decisions on national-territorial autonomy and federation being taken in local congresses. However, it is understood that some of the local and general congresses held between March and October were not considered newsworthy in the newspapers. (Such as the Second Congress of Russian Muslims, the congress and meetings in Volga-Ural, the Kyrgyz and Bashkir congresses in the second half of 1917.) There is also no news of congresses and meetings that coincide with some of the news. The Soviet of Russian Muslims, the national representative body of Russian Muslims, was officially recognized by the Provisional Government, but its demands were not taken into account. This was a general attitude on the part of the Provisional Government. Despite this, Muslims supported the Provisional Government after the July uprising and the Kornilov Coup. The Russian Muslim Military Soviet was officially recognized after the Kornilov Coup. In general, it was revealed that news about Finns, Poles, Ukrainians, Jews, Byelorussians and Latvians were widely covered in both newspapers, while news about Russian Muslims, who were among the other non-Russian peoples, was given less space.